मात्रेणाक्षमर्घमुपदर्शयत्यापकंशापकक्षमाणः। आत्मोपमाणान्यामन्येनज्ञानेनदर्शितार्थैः कश्चिदन्येनविपर्ययमास्थाय
ग्रामशाटिकासुजलमवामन्यात्पुमशक्यः कश्चिदतियतोनावानावयोर्यस्मन्यार्थेनयनावानावान्यायुक्तोर्घोजग
त्यस्तितताःपुमशक्यस्माद्दशासर्वेणचालिंगजेनविकल्पेनतियामकमदृष्ट्वापदृश्येननावानावायोरनियतगवार्थीदर्शी॥
यितव्याःसवघापुमशक्यस्म ४स्मादशक्यापायेणअन्यतविपरीतनावानादानियमेवार्घेदर्शयदप्रमाणमन्यज्ञानोअर्थी
क्रियार्घेनिष्पार्घपाप्तिनिमित्तेज्ञानमप्रमाणेनयन्नतिष्ठेत्तत्तादवशात्स्विचार्यतेतातातार्घक्रियासमर्घवस्तुपदर्शकंसम्यग्ज्ञा
नंसद्यत्तत्पदर्शितंतदेवतेनसाधर्म्यणायं अर्घोविज्ञेयासमर्घव स्वधिगमात्मकंहिपापकक्षमित्यकक्षांतत्रपदर्शितादन्यवस्तुनिज्ञाकारंतिन्नदेदेशंनिन्नकालंवाविरुद्धधर्मसमर्थो॥ न्यवस्तुदेशकालाकारंतदस्यविरुद्धधर्मसमर्थोःतस्मादन्या
कारवस्तुयाहिनाकारंतरवतिवस्तुनिपमाणंयद्यापीतद्देशंवा यीहिशुक्लंशंखेदृशंतरस्यायाहिवतादृशंतरस्यैपमा।
णंयद्याकंविकाविवदेशस्यायोमणिपलायोमणियाहिज्ञानेना पयस्कदेशस्यमणी कालांतरस्थक्रियाहिवतकालांतरवतिव
स्तुनिपमाणंयद्यादृगवेमध्या कालवस्तुयाहिस्वज्ञानेनाद्देग यकालेवस्तुनिपमाणं॥नवदेशनियतेआकारनियतेवप्रापये
दृशंकायकालंवाग्रिछिनंतकालंनशक्योपाययितुंनोव्यातयस्मिन्नवकालेयग्रिछिद्यतंतस्मिन्नवकालंपापयितव्यमिति।अन्योहि।
दर्शनकालोःन्यश्चपाप्तिकालःकिंतुयकालंयग्रिछिनंतदेवतेनसाधर्म्यणायं अनेदाध्यवसायाद्यसतानगतमकक्षेदृष्ट्यमिति॥॥सम्य
ग्ज्ञानेप्रवेकारणंयस्यासातघोक्षाकार्योत्पवेनयक्षारणंप्रवेमुक्षोकारणंशक्षेयादानेवुपुरुषार्घसिद्धासाक्षाकारणंगम्यतासर्वेचार्ष्ट
क्षप्रवेमात्रेविविक्षवेसम्यग्ज्ञानमर्घक्रियानिर्लोमसमर्घक्रियासमार्घवधवक्षेकंतयोर्मोक्षयत्पवक्षेकंतदिहपरीक्षतेतत्क्षप्रवेमात्रे २
नवुसाक्षाकारणंसम्यग्ज्ञातेहिसतिप्रवेदृष्टस्मरणंस्मरणादनिलाषाःअनिलाषात्पवृत्तिः॥पवृत्तेश्चपाप्तिः॥ततोनसाक्षाक्षेवु॥अर्थक्रि

यानिर्लोमाक्षयद्यपिसाक्षात्पाप्तिघायितत्पयरीक्षणीयोयावद्विपेक्षावंतोर्घिनःसाक्षात्कारस्तत्पयरीक्ष्यते।अर्थक्रियानिर्लोमेसम्यग्ज्ञातेसति
मिक्षुःपुरुषार्थःतततत्पनसाक्षात्कार्थिता।अतस्तत्पयरीक्षणीयंतत्सात्पयरीक्षार्हंसाक्षात्कारणंसम्यग्ज्ञानमादर्शयिक्षेकारणशब्दे
पयित्यज्यसर्वंपुरुषंशक्तं॥॥पुरुषस्यार्थोघ्यतइत्यर्थःकाम्यतइतियावत्।दृश्यार्घत्वाद्दृश्योवा हेयास्यार्थोहात्रुमिष्यतेउपादेये
ष्ठक्षयादोक्षेतत्पहेयायाहेयान्यामन्योरशिरश्चिन्नउपक्षणीयोपिस्वयादेयत्वाक्षेयएवतस्यमिथ्याहीनस्वयादानंवक्षेत्रुमिक्षेधनाद्वि
मिथ्याफलपत्तिरुच्यतेज्ञानमिक्षेधनाक्षमिथ्यास्वज्ञानंहेयमदानमनुष्टानंउपादेयमदानंतातोहेयायाहेयायाहीनायादानंतत्व
क्षणाःनुष्टितिमिथ्याहिरुच्यतेसर्वावासोपुरुषार्घंमिथ्यास्थितिसर्वंशाक्ष इहद्रव्यकार्यंपहत्तौनवपकारकार्यंतत्तोनायमर्घःमि
पकारगतिमिथ्याःसम्यग्ज्ञानंनिक्षेधनंतिअपिचमर्घोयाकाविक्रियाहिःसा सर्वोज्ञाक्षेवासोसम्यग्ज्ञानंनिक्षेधनंतिमिथ्याज्ञानाद्विकां
कतालीयापिनान्यर्घंमिथ्याःतथाहियदिपदर्शनार्घंपापयत्ये वंतोनवत्यर्घंमिथ्याःपदर्शितंवपापयत्सम्यग्ज्ञानमव
पदर्शितंचापापयन्मिथ्याज्ञानेःअसापकंचकथमर्घंमिथ्यानिक्षे धनेम्यात्ततस्माद्यन्मिथ्याज्ञानंनततोर्घंमिथ्यैर्यतश्चार्घंमि
क्षुस्तत्सम्यग्ज्ञातमवअतएवसम्यग्ज्ञानेयत्नोयुक्तत्यादीनीयायतम्न दवपुरुषार्घंमिक्षेनिक्षेधनंततोयावद्भूयायाकाविपुरुषा
र्घंमिथ्याःसासम्यग्ज्ञातनिक्षेधनोवितिनावद्भंसर्वासम्यग्ज्ञानसार्थेकतिःइतिशब्दस्तस्मादित्यस्मिन्नर्घेयत्रदोश्नित्यमनिक्षेधनंतद्
यमर्घीयस्यासम्यग्ज्ञानस्यविकासर्वेपुरुषार्घंमिथ्याःतस्मात्तत्सम्यग्ज्ञानंस्कृत्याद्यतायद्यपिचसमासेयुणीस्तत्सम्यग्ज्ञानंतत्रायीह
पकरणाक्षत्यादयितव्यास्पशनेतनस्तस्यवतच्छब्दनसंबंधक्षत्याद्यतइतिविधतियत्तिमिराकरणेनपतियाद्यतइतिवत्तुर्विधात्रा
त्रिपतियत्तिःसंख्यालक्षणंगावरफलविषयाःतत्रसंख्याविधतियत्तिनिमाक्षर्तेमाहुःहिविधमितिःहिविधपकारावस्थितिविधा
धासंख्यापदर्शनकारणंचयक्तिलदोदर्शितोनवतिःहेयवसम्यग्ज्ञानंचक्षाइतिसदेवदर्शितोपतिपक्षंनियतेसम्यग्ज्ञानल

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

क्षणमाख्यातुं शक्यमप्रदर्शितेतुव्यक्तिभेदेसकलव्यक्तयव्याप्तियुक्तंसमस्तलक्षणभेदकथनोगमेवमेवस्यात्ते
दकथनंअप्रदर्शितेतुव्यक्तिभेदेतत्कथंसंख्यानेदलक्षणभेदमप्रदर्शयितुमशक्यत्वात्लक्षणनिर्देशोगवादेवत्प्रथमसंख्यासेदकथनं
॥ननुकिंपुनरत्रहेत्वध्यमित्याहोपत्यक्षमितिप्रतिगतमाश्रितमक्षमत्यादयःक्तांताध्यर्हितीयार्थातिममाप्तःप्रामाण्यात्नालगतिसमाप्तेष्व
यवल्लिंगप्रतिपाद्यादनिष्पन्नवल्लिंगोक्तमतिसर्वलिंगःप्रत्यक्षाद्यष्टमिक्षा अक्षाश्रितत्वेचक्षुरादिनिमित्तंयदक्षमानुपहत्तिनिमित्तंआ
नेनत्वक्षाश्रितत्वेनेकार्थसमवेतमतीमाक्षाक्षिचेत्स्यात्तेनतदेवक्षमाप्रहत्तिनिमित्तंनतत्स्थयक्षिचिद्वस्तुसमाक्षातक्षरिज्ञानंतत्प्रत्य
क्षमुच्यतेयदिचक्षाश्रितत्वमेवप्रहत्तिनिमित्तंस्यादिंद्रियविज्ञानम। वप्रत्यक्षमुच्येतनमानमादियद्यागच्छतीतिगोरितिगमनक्रि
यायांक्तप्रत्ययेदितोपिगोशब्दोगमनक्रियायांलक्षितमेकार्थसमवेतं गात्रप्रहत्तिनिमित्तीकरणंतितद्यागच्छत्यागच्छतितत्र गोवि
गोशब्दोसंज्ञातिमीयतेतानेतिमानंकरणसाधनंमानं। शब्दनमारूयलक्षणंप्रमाणमभिधीयतेलिंगयक्षण
सबंधस्मरणस्यपश्चान्मानमनुमानंगृहीतंयक्षधर्मंस्मरतेवस ेधर्मोधर्मसंबंधअनुमानंप्रवर्त्ततइतियथाक्रमलक्षणं।
यत्प्रत्यक्षेविकारःप्रत्यक्षानुमानयोस्वप्रत्यक्षबलत्वंसमुद्भवतीतियद्यद्योवि नानाविवादंपश्यप्रत्यक्षंप्रमाणंतद्दद्यविनानाविवादनुमा
नमपिप्रसिद्धिक्रमंपश्यप्रत्यक्षमाणमितिवाक्यशेषवर्त्तमानोनिर्धारणेषष्ठीतातोयंवाक्यार्थस्तत्रतयोःप्रत्यक्षानुमानयोरितिम
मुदायनिर्देशःप्रत्यक्षमित्यादेशनिर्देशःतत्रसमुदायात्प्रत्यक्षवज्जात्येकदेशप्रहणंनिर्धारणंतत्रप्रत्यक्षत्वमहद्यकल्पनायो
दत्वमस्तीतत्रविधीयतेयत्रत्वतामप्राकचार्थेसमाक्षाक्षिज्ञानंप्रसिद्धंतत्कल्पनायोढंस्तीतत्रयुक्तंद्रष्टव्यानवेतन्मतंयत्कल्पनाप्राढ
ज्ञातत्वादप्रसिद्धंकिमनयाप्रत्यक्षमाज्ञातमरूयमवशिष्यतेयत्प्रत्यक्षंशब्दवाच्यमदृष्टेतीतियस्मादिंद्रियाद्व्यवतिरेकाभिधाय्य
र्थेषुमाक्षाक्षिज्ञानंप्रत्यक्षंशब्दवाच्यमवेषांप्रसिद्धंतदनकल्पनायोढंस्तीतत्रविधिःकल्पनायाअयोढमयेतेकल्पनायोढंक

ल्पनास्वनावरहितमित्यर्थः।अस्तीतमर्थक्रियाक्षमेवस्वलक्षणेअविपर्ययेसतिप्राप्तेः।अर्थक्रियाक्षमंवस्तुरूपंमन्निवेशोयाधिवणी।
मकंतत्रयन्नाम्नतितदस्तीतिएतल्लक्षणमयंविप्रतिपत्तिनिरासार्थेनवक्तमानंनिर्दृष्टमर्थंयतःकल्पनायोढंयद्दर्शनेनावाक्तमानंनिव
र्त्तितंतत्रामत्यक्षंतयद्दर्शनेगच्छद्दक्षदर्शनादिप्रत्यक्षंकल्पनायोढंस्यात्ततोहिप्रवृत्तानद्दक्षमाप्तमवाप्यतइतिसंवादकत्वस
मारोपंज्ञानंकल्पनायोढंचाप्रत्यक्षमितिमिथ्यादर्शनंकालांतरनिर्दृष्टमर्थमस्तीतयद्दर्शनंतद्विज्ञानंतच्चाप्रत्यक्षंत्रिरूपलिंगजन्यात्वाच्चानु
मानंनचप्रमाणांतरमस्तिअतोगच्छद्दक्षदर्शनादिमिथ्याज्ञानमित्यक्षसंवादिपदंमिथ्याज्ञानकर्मतापन्नाद्दक्षावाप्तिनिमित्तंचत्प्राप्तत
क्षावाप्तिःनानादेशगामीद्दक्षस्तेनयस्मिन्नेकादेशेनियतश्चद्द क्षावाप्यतांततोयाद्दशोगच्छद्दक्षोदृष्टस्तद्दशोनावाप्यतेयद्दशा।
शावाप्यतेसप्राप्तद्दष्टइतिनतस्माक्तश्चिद्दर्थोवाप्यतेज्ञानांतरं दृष्टवद्दक्षदिग्राघोवाप्यतइतिएवमस्तीतयद्दर्शनविप्रतिप
त्तिनिरासार्थंतथाचांतयद्दर्शनाप्यनुमानेनिवर्त्तितकल्प नायाढयद्दर्शनंविप्रतिपत्तिनिरासार्थंचोक्तलक्षणमानस्यप्रति
नासोर्थोध्रुवमायेनप्रहत्तवातत्प्रत्यक्षंतयाख्येरूपेनविष र्थस्तेनचविसंवादकमचातमिदंयद्दर्शनंतत्प्रत्यक्षमानमेव
वप्रत्यक्षमान्यतांतत्रममज्ञानंत्रादेवोविसंवादकत्वेलाघवेन रविसंवादंयद्दर्शनंनिःप्रयोजनमेवाएवंहिषाक्यार्थःस्यात्प्रत्य०
त्यक्षंतव्ययदविसंवादकंज्ञानंतत्कल्पनायोढमविसंवादकंचेतिनवानेनकिंचिन्नाम्नार्थेक्रियाक्षमे
वस्तुरूपंयदाविषयंसंतदाचांतमिदवदितव्यं॥ढःकोदृशीषतःकल्पनेदृशीतत्याह॥अनिलायेत्यादिअनिलप्रतानेनेत्यनि।
लायःकवकज्ञाक्षःअनिलायेनसमर्थोअनिलायसमर्थोःएकस्मिनज्ञानेअनिधयाकारस्यानिधानाकारेणसहयात्माकारतयामी
लनंतत्तोयादेकस्मिन्ज्ञानेअनिधानानिधेययोराकारोनिविष्टोनवतस्मादसंसृष्टोअनिधानानिधेयस्यतवतःअनिलायसमा
र्थ्ययोर्ण्याःनिधयाकारस्यात्मायस्यांप्रतीतौसातथाक्तातवकाविप्रतीतिरनिलायसंसृष्टानामानवतिंयद्यदुक्तंयत्नसंकेतस्यद्य

दार्घकल्पनापदस्पृष्टमसंसृष्टार्थावलासाकाविद्धअनिलापेतासंसृष्टाग्निलायसंसर्ग्ययोगिनासानवतिर्यद्यावालकस्यादृत्यन्नसंकेत
तस्यकल्पनातद्यानिलायसंसृष्टस्वलासाकल्पनेत्यकल्पावद्यदृत्यन्नसंकेतस्यकल्पनानसंगृह्यतेयोगिग्रहणमनुमानिसंगृह्यते।यद्यप्य
निलायसंसृष्टप्रतिनासानवतितदस्तीतस्यबालकस्यकल्पनाअनिलायसंसर्ग्ययोगिप्रतिनासानवतीवायद्यानिलायसंसृष्ट
सांगियोगिनातत्तत्रनयोरप्रियाग्रयस्मरणनसंभवहाअमत्यनिलायसंसर्गेकृतोयोगिज्ञानावसितिरितिवदअनियतप्रतिनासत्वात्।अनि
यतप्रतिनासत्वेवप्रतिनासनियमहेतोरनाद्यादनियतप्रतिनासंकृतोऽनादिरतद्धिका।
ल्पोऽर्थान्नोत्पद्यतइति।अर्थसन्निधिनियतत्वात्।बालोऽपिहि यावद्दृश्यमानस्तंभसंघातमितिपूर्वदृष्टेनतत्पदवस्त्वा
तिनावन्नोपरतमूर्दितोमुरतमर्ग्ययतिस्तंभोपूर्वदृष्टापरदृष्टं चार्थमेकाकुर्वद्विज्ञानमसन्निहितविषयपूर्वदृष्टस्मास
न्निहितत्वात्।असन्निहितविषयंवार्थनिरपेक्षमनुपलक्षवत्। तिनासनियमहेतोरनाद्यादनियतप्रतिनासंतदृशंद्यानिला
पसंसर्ग्ययोगिइंद्रियविज्ञानवसन्निहितार्थमात्रग्राहित्वादर्थसंपे क्षंअर्थेस्वप्रतिनासनियमहेत्वान्नियतप्रतिनासंतत्तानानि
लायसंसर्ग्ययोगिप्रत्यक्षंअतएवस्वलक्षणस्पर्शिवाद्यावत्कलावसत्कल्पगम्यतेतद्विकल्पकंत्रमुच्यतायद्यपिहिस्वलक्षणमेववा द्य
वावत्कंचनवस्तुयोगिनिलायसंसृष्टार्थविज्ञानमविकल्पकंतावदिंद्रियविज्ञानंसंघातनियमितप्रतिनासत्वादनिलायसंसर्ग्ययोगप्र
तिनासंनवतीतिनिर्विकल्पकंश्रोत्रविज्ञानंतर्हिस्वलक्षणग्राहिस्वलक्षणंकिंविद्यंकिंविद्यावकमितिअनिलायसंसर्ग्ययो।
गप्रतिनासंस्यात्तत्रयावत्सविकल्पकंस्यात्तत्रप्रदीपादिः सत्यपिस्वलक्षणेसंयोगादिवत्कल्पनावैसंकेतकालदृष्टत्वेनगृह्यमाणंस्वल
क्षणंवाद्यावाचकंचगृहीतंस्यात्तत्रसंकेतकालनाविदर्शनविषयत्वेवस्तुनःसंघातस्यिरायद्यहिसंकेतकालनाविदर्शनमद्य।

निरूढंतद्वत्रद्विषयत्वमप्यर्थस्याद्यतानिश्चितःपूर्वकालदृष्टत्वमप्यस्यानुत्रविज्ञानेनवाद्यवाचकत्वावयाद्धि।अतोनेवन्यायेनयोगिज्ञ
ानमपिसकलशब्दार्थावलासिवेपिसंकेतकालदृष्टत्वायदणुनिर्विकल्पकंतयाकल्पतयाकल्पनास्वलासावनरहितंस्यात्तत्।
ज्ञानेयदस्तीतत्तत्प्रत्यक्षमितिप्रमाणसूत्रेसंबंधःकल्पनायोदस्तीतवेपरस्परमाणुक्षेप्रत्यक्षंनप्रत्येकमितिदर्शयितुंतयार
हितंयदस्तीतत्तत्प्रत्यक्षमितितत्रक्षणयोःपरस्परमाणुक्षयोःप्रत्यक्षविषयत्वेदर्शितमिति॥७॥तिमिरमक्षोर्विप्लवःइंद्रियगतमि
दंत्रमकारणं।आश्वत्रमणमलातादर्मदेहिस्तानुमाणअलातादेनवऋजोतिरुत्पद्यतेतदर्थमाश्वग्रहणंनविरोध्यातत्रमणंगत
त्रविषयगतंविभ्रमकारणंलोचागमनंतोयानांगच्छत्यानावि स्थितस्यगच्छदृक्षादिस्तोतिरुत्पद्यतइंद्रियानग्रहणंगतत्रबाह्याश्र
यस्थितंविभ्रमकारणंमूक्षालोचातपित्तक्षोभणंवातादि यूदिक्षानगतंशुक्षलितरूपस्तंभादिज्ञोतिरुत्पद्यतेएतद्याध्या।
त्मिकंज्ञोतिकारणंसविषयत्रविभ्रमकारणंइंद्रियवि यबाह्याध्यात्मिकाश्रयगतेंद्रियमत्रविकर्त्रयो।अविज्ञा
तइंद्रियेज्ञात्रयोगात्।एतेसंक्षानयर्यंताआदयोयद्यते नाद्याक्षा॥आदिग्रहणनकावक्कामलादयइंद्रियस्याश्रयंतेअश्व
नयनानयनादयोविषस्याआश्वनयनायतनकार्यमाणेअल तअग्निवर्णदंडलासाक्षोतिर्नवतिःदस्तियानादयोएताश्चाश्रयस्थाःगा
ढमर्मप्रहारादयआध्यात्मिकाश्रयस्थाविज्ञानमादतवोदृश्यतएतेरवाहितोविभ्रमायस्मिंस्तत्रद्यविधंज्ञानंप्रत्यक्षंतादवलक्षणग्रा
माख्यायायेंद्रियमत्रदृष्टकल्पितेमानसंप्रत्यक्षलक्षणंवादाषत्रावितःस्मेवदनेवतान्क्रयगतोन्यायिज्ञानंवातद्यंविप्रतिप
त्तिनिरासार्थंत्रकारतेदंप्रत्यक्षस्यदर्शयन्नाहतत्रत्रिविधमितिःइंद्रियस्यज्ञानमिंद्रियज्ञानंइंद्रियाश्रितंयत्तत्प्रत्यक्षमानसंप्रत्यक्षंयत्
दोषत्रावितन्नत्रिरूकर्त्रेमानसंप्रत्यक्षलक्षणमाह॥स्व आत्मीयोविषयइंद्रियविज्ञानस्यातस्यानंतरःनविद्यतेअंतरमस्यति।
अनंतरःअंतरवद्यद्यधानेविशेषश्चोद्यतेतत्रांतरंप्रतिषेधमानज्ञानीयोहितीयक्षणोनाद्यक्षणइंद्रियविज्ञानविषयस्य

गृह्यतेतद्यावन्तींद्रियज्ञानविषयक्षणाऽन्तरक्षणैकसंतानोत्तरोत्तागृहीतःसमुदायीयस्येंद्रियविज्ञानस्यतत्रयोक्तोद्विविधश्चसमुदायी
यस्यसोयंकार्यीएककार्यकारीवाऽनेकक्षणिकेवस्तुनिअतिशयाधान्ययोगादेककार्यकारिचेतसमुदायीगृह्यतेविषयविज्ञानान्मनोवि
ज्ञानान्यामनोविज्ञानमेकेंद्रियतोयतःतदन्योयस्यसमुदायीईदृशानेंद्रियविज्ञानेनालंबनप्रत्ययत्वेनाधियोगिज्ञानेजन्यतेतत्रि
रमार्घसमनंतरप्रत्ययोयदक्षणःममश्चासोज्ञानचेत्समनंतरश्चाव्यवहितचेतसमवासोप्रत्ययश्चेत्समनंतरप्रत्ययः।तत्रजनितंतदनंतर
क्षसंतानोतत्रेतयोरावेंद्रियज्ञानमनोज्ञानयोर्जन्यजनकत्वेमनोविज्ञानेप्रत्यक्षमुक्तंनचतोतयोगिज्ञानेयस्संतानस्तत्रवर्त्तिमि
त्तस्यायदावेंद्रियज्ञानविषयादत्योविषयोमनोविज्ञानमतदा गृहीतग्रहणादामंजितोःप्रामाण्दोषोनिरस्तः।यद्वावेंद्रियविज्ञान
विषयोयादेयस्तृतःक्षणैकोगृहीतस्तदेंद्रियज्ञानेनागृह गीतस्यविषयान्नरस्ययहणादवधिरायत्नावदोषप्रसंगोपिनिरस्त
।णतत्वमनोविज्ञानमुपरतव्यापारेचक्षुषिप्रत्यक्षमि ष्यतेव्यापारवतिचक्षुषियद्रूपज्ञानंतत्सर्वंचक्षुराश्रितमेव
दृतरद्यावक्षुराश्रितत्वात्रयत्निःक्रम्यचिदपिज्ञानमुपरतचे मिद्यतेप्रमिद्यमानसप्रत्यक्षंनचेष्यतेसाधकप्रमाणाभावात्प्रमाणं
वेंद्रातीयकंतद्यदिस्यान्नकश्चिद्दोषःस्यादितिचक्षुर्लक्षणा। मास्वातमस्येतिचा।स्वसंवेदनमारभ्यतेमादा।सर्वेचित्तेत्यादि।चित्तम
र्घमात्रावयादि।चित्तविशेषावस्थायादिगःसुखादयःसार्वचतेचित्तचैत्ताःसुखादयएवस्फुटाउच्यंतेचा स्वसंविदितानान्याचित्तावस्थे
तिणतदाशंक्यानिष्टत्यर्थंसर्वग्रहणकृतोनास्तिसाकाविचित्तावस्थायस्यामात्मनःस्वसंवेदनंप्रत्यक्षंस्यात्प्रयत्नविशेषेणात्मावेद्यतेतद्रूपं
मात्मसंवेदनंप्रत्यक्षंइहरूपादोवस्तुनिदृश्यमानेऽंतरःसुखाद्याकारस्तुल्यकालंविद्यतेनचगृह्यमाणाकारनीलादिसंतादिरू
पावद्यतइतिशक्यंवक्तुंयतोनीलादिःसंतानरूपणाउच्यतइतिनिश्चीयतायदिहिसंतरूपोयंनीलादिरुच्यतइतिनिश्ची
यतस्यात्तदासंतस्यसंतादिरूपत्वंयस्मिन्नरूपेप्रत्यक्षस्यसाक्षात्कारित्वंव्याप्तंविकल्पोनानुगम्यतेतत्प्रत्यक्षंनचनीलस्यसंतरूपत्व

MEMORIAL

मनुगम्यतेतस्मादसंतान्नीलादर्व्यादेरसंतरूपत्वमनुभूयतेनीलानुभवकालेतद्व्यक्तमवतात्मिविज्ञानानुभवः।तत्रज्ञानस्वरू
पावेदनमात्मनःसाक्षात्कारिनिर्विकल्पकमनोभवतितःप्रत्यक्षं॥७॥यागिप्रत्यक्षव्याख्यानायाहः॥सुतःसङ्गतोर्थः।घमाणतदृष्ट
स्वसङ्गतःयथावद्व्यर्थंयेसत्यानिश्चितार्थंसमानवतासुनःपुनस्तेतमिविनिवेशनंभावनायाःफलंयोगीयमानार्थोवत्तासम्यज्ञानस्यस्फु
टानवभासंनाप्रकर्षंसयंयोगायदास्फुटानत्वमीषदसंस्पर्शेनवतियावद्विस्फुटानत्वमयस्पिस्पर्शेनावत्तस्यप्रकर्षंगमनंसस्पर्शेनुय
दातदानास्तिप्रकर्षेगतिः।ततःसंस्पर्शेवस्थायाःप्राक्तन्यवस्थास्फुटानत्वप्रकर्षंयर्यंतत्वंयतःतस्मात्यर्यंताद्यक्षंज्ञानंभावयमान
स्यार्थस्यसन्निहितस्यैवस्फुटतराकारज्ञाहिज्ञानंयोगिनः प्रत्यक्षंतदिहस्फुटानत्वारंभावस्थाभावनाप्रकर्षः।अत्रकश्च
वहितमिवयदाभावयमानंवस्तुयश्यतिसाप्रकर्षंयर्यंतावस्तु शंकरतलामलकवज्जावयमानस्यार्थस्यहस्तोनतद्योगिनःप्रत्य
क्षंतविस्फुटंस्फुटानत्वादवधिवन्निर्विकल्पकंविकल्पः विज्ञानेहिसंकेतकालदृष्टेनवस्तुगृह्यतेसमयेयागृह्य
ह्यतेसाकेतकालदृष्टंचसमकेतकालोत्पन्नज्ञानविषः यत्रेयथावस्त्वित्यन्नविनष्टज्ञानंसप्रत्यक्षंततत्पूर्वंविनष्टज्ञा
नविषयत्वमपिसंप्रतिनास्तिवस्तुनस्तदसत्प्रत्यक्षंवस्तुनागृह्यद मन्निहितयाहिव्यादस्फुटानंअस्फुटानत्वादवधिवसविकल्पकंत
तःस्फुटानत्वान्निर्विकल्पकंघमाणंसुघार्यहिव्यत्वंवादकोअतःप्रत्यक्षमित्तरप्रत्यक्षावत्।यागःसमाधिःसयस्यास्तिसयो
गीतस्यज्ञानंप्रत्यक्षमितिशेषःयस्मिमास्तिवचनाऽयादवप्रत्यक्षमिति॥७॥तदेवंप्रत्यक्षस्यकल्पनायोढत्वान्नोक्तयुक्तस्यप्रका
रसेदंप्रतियाप्यविषयाविषयनियमेनिराकर्तुमाह॥७॥तत्रप्रत्यादि।तत्रप्रकृतंविधस्यप्रत्यक्षस्यविषयोवक्तव्यः।स्वलक्षणंस्वसमाधा
रणलक्षणंतत्वंस्वलक्षणंवस्तुनोद्यासाधारणंवतत्वमस्तिसामान्यंवयदसाधारणंतत्प्रत्यक्षस्यग्राह्यंद्विविधाहिविषयाःप्रमाणस्य
ग्राह्यश्चयदाकारमुत्पद्यतेप्रायेणायश्चयमध्यवस्यति।अन्योहियाद्योन्यस्याध्यवसेयःप्रत्यक्षस्यहिक्षणैकाग्राह्यःअध्यवसे

यस्तुप्रत्यक्षबलोत्पन्नेनिश्चयेनसंतानएवंसंतानएवचप्रत्यक्षस्यप्रामाण्यंप्रामाण्यं

र्नीमेहिविज्ञानेयतस्मान्नीलस्यप्रतीतिरवसीयतेऽयन्योहिघटकुटादिर्नीज्ञानस्वभावतयाप्रतीयतेनतद्ग्राह्यज्ञानेनीलस्यसंवेदनंशक्यतेस्थापयि
तुंनीलसंवेदनंचेच्चेन्नयमानेनीलस्यसंवेदनमवस्थाप्यतेनवाग्रेजन्यज्ञानकालावस्थितेर्ध्वनःसाध्यसाधनसंबंधायोगेनैकस्मिंश्चस्तुनिविरोधः।
स्यात्।अथेच्छयावस्थाप्यंव्यवस्थापकंनाक्षेनातएकस्यवस्तुनःकिंविरुद्ध्येतसाधयिष्यमाणंकिंवित्स्मार्यमाणंफलेनविरुध्यतेव्यवस्थापनहेतुर्हिसा
रूप्यंतस्यज्ञानस्यव्यवस्थाप्यंनीलसंवेदनरूपंव्यवस्थाप्यव्यवस्थापकनाऽयोरेकस्यैज्ञानस्येतिवत्।उच्यतेसंवेदनंचेच्चेनयतद्विज्ञानंयतोनीलस्यग्राहकमवस्थाप्यतेनिश्चयप्रत्ययेनतस्मात्सारूप्यमेवतत्रव्यवस्थापनाहेतुर्निश्चयप्रत्ययेनचतज्ज्ञानं
नीलसंवेदनमवस्थाप्यमानंचव्यवस्थाप्यंतस्मादसारूप्यंचा दृश्यासारूप्यंज्ञानस्यव्यवस्थापनहेतुः।अनीलबोधरूपेण।दृश्या।
नीलबोधरूपंचेव्यवस्थाप्यंव्यवस्थापकंचविकल्पज्ञा त्ययाप्रत्यक्षबलोत्पन्नोऽद्रष्टव्यः।नचनिर्विकल्पकंज्ञात्प्रत्यक्ष
मनीलबोधरूपंनेनात्मानंचव्यवस्थापयितुंशक्नोति ।निश्चयप्रत्ययेनाव्यवस्थापितेसदपिनीलबोधरूपंविज्ञानं।
मसत्कल्पमेवतस्मान्निश्चयेननीलबोधरूपंव्यवस्थापितंवि ज्ञानेनीलबोधात्मनाभवतितस्मादयंक्रमोदवश्यंक्रं
प्रमाणंभवति।अक्रमेत्वध्यवसायेनीलबोधरूपेनाव्यवा स्थापितेनभवतिविज्ञानंतथाचप्रमाणफलमर्थाधिगमरूपमनिष्प
न्नंअतःसाधकतमत्वान्नात्प्रमाणमेवतस्याज्ञानंजनितेनत्वध्यवसायेनसारूप्यवज्ज्ञानंनीलबोधरूपेज्ञातव्यंस्थाप्यमानेसारू
प्यंव्यवस्थापनहेतुर्नात्प्रमाणंसिद्धंनभवतियद्येवमध्यवसायसहितमेवप्रत्यक्षंप्रमाणंस्यान्नकेवलमितिचेन्नानेनतदेवोक्तंयस्मा
त्प्रत्यक्षबलोत्पन्नेनाध्यवसायेनदृष्टेनार्थेव्यवसीयतेतोन्मिश्रितेनादर्शनेवार्थेमाक्षिकेणरूपंप्रत्यक्षव्यापारः।उत्पे
क्षणविकल्पव्यापारःतथाहिप्रथमंविकल्पयेत्तत्पेक्षामहेनच्छब्दस्यामर्शनिश्चयात्मकंविकल्पव्यापारमनुभवादि। 1
ध्यवसायतिरस्कृतप्रत्यक्षव्यापारमादर्शयतियत्रार्थेप्रत्यक्षमचेकाध्यवसायश्चप्रत्यक्षंकेवलमेवप्रमा

णमितिवा॥आचार्यधर्मोत्तरविरचितायांन्यायबिंदुटीकायांप्रत्यक्षपरिच्छेदःप्रथमः॥ ॥एवंप्रत्यक्षंव्याख्यायानुमानंव्या
ख्यातुंक्रमआह।अनुमानंद्विधा।द्विप्रकारंअथानुमानलक्षणवक्तव्यंकिमर्थंप्रकारभेदःकथ्यतेऽत्रोच्यते।यद्यर्थोनुमानेना
ष्टात्मकंस्वार्थानुमानंनज्ञातात्मकंतयोरत्यंतभेदान्नैकंलक्षणमश्नुतेतन्मयोःप्रतिनियतलक्षणमाख्यातुंप्रकारभेदःक्रम
तेऽप्रकारभेदाश्चिन्नभेदाःयस्मिन्भेदेवक्तुंधर्मिणेऽप्रतिनियतंलक्षणंशक्यतेवक्तुंनान्यथावतोलक्षणनिर्देशोमप्रमेय
प्रकारभेदकथनेअशक्तोवप्रकारभेदकथनमंतरेणलक्षणनिर्देशस्यज्ञात्रानर्थमप्रकारभेदाःकथ्यन्तइतिकिंचनस्मद्दे
विधमित्यादि॥व॥स्वस्मायिदंस्वार्थंयत्नस्यंप्रतिपद्यतेतत स्वार्थंपरस्मायिदंपरार्थंयत्परंप्रतिपादयतितत्परार्थंतत्व
त्प्रमाणंस्वार्थंपरार्थंचानुमानयोर्मध्येस्वार्थंज्ञानंकिंविशिष्टमि त्यादि॥व॥त्रिरूपादितित्रीणिरूपाणियस्यवक्ष्यमाणनिति
त्रिरूपलिंगतेगम्यतेनेनार्थइतिलिंगंतस्मात्त्रिरूपाल्लिं गाद्यज्ज्ञानंज्ञानमितियतद्धेतुव्यापारेणविशेषणंत्रिरूपाल्लिंग
गात्रिरूपलिंगालंबनमप्रत्यक्षतश्चतिविशिनष्टिअक्षमे येइतियतद्विषयव्यापारेणविशेषणंत्रिरूपाल्लिंगाद्यदक्षत्यत्र
क्षमेयालंबनेज्ञानंतत्स्वार्थानुमानमितिव॥लक्षणविप क्षेनास्त्येवेतिनिश्चयात्मकंफलविप्रतिपत्तिनिराकर्तुमाह॥व॥प्रमाण
फलमितिप्रमाणस्ययत्फलंतस्ययाव्यवस्थामात्रानुमानेऽपिप्रत्यक्षवदपेक्षितव्यंयस्मात्किंनीलरूपंप्रत्यक्षमनुल
क्ष्यमाणंनीलबोधरूपमवस्थाप्यतेतेननीलसारूप्यंव्यवस्थापनहेतुःप्रमाणंनीलबोधरूपंचावस्थाप्यमानंप्रमाणफलंतदव
स्थानंनीलाकारमनुक्ष्यमाणंनीलबोधरूपमवस्थाप्यतेतेननीलसारूप्यमस्यप्रमाणंनीलविकल्पनरूपंचप्रमाणफलंसारूप्यव
ज्ज्ञापितंनीलप्रतीतिरूपमिष्यतेनान्यथेतिएवमिहमेघश्यामलक्षणफलविप्रतिपत्तिपत्रयःप्रत्यक्षपरिच्छेदउक्तोवरविप्रतिपत्तिनि
राकृतालक्षणनिर्देशश्चसमाप्तइत्रिरूपलिंगप्रस्तुततादवस्थ्यान्नानुमाह॥त्रैरूप्यमित्यादि।लिंगस्ययत्त्रिरूप्यंतन्नि

णिरूपणमितिदिङ्मात्रमुच्यतइतिशेषः। किंपुनस्तत्रिरूप्यमित्याह। अनुमेयंवक्ष्यमाणलक्षणंतस्मिन्लिंगस्यसत्त्वमेवनिश्चितमेकंरूपंयद्यपिवाच
निश्चितयद्गणेनसंदिग्धंवियद्व्याद्यनित्यंतेजस्तंप्रकृतयोर्द्वयोरपिरूपयोर्गुणलक्षणंयेयातानयोर्गुणत्वेलिंगंपरामृज्यानुमेयनिमित्तयथाबीजमंकुरस्य
दृष्टानुमादनेरनुमितेः। तापिचविषयज्ञानाद्यंपरामृश्यैवकारानंतरंयथादीपोघटादेर्दृष्टादपिनिश्चितसंबंधादनित्यत्वेनस्मात्यरोक्षार्थं
नांतरीयकतयानिश्चयनमेवलिंगमयंरोक्षार्थंप्रतिपादनव्यापारोनापरः कश्चिदतोवक्तव्यंतिरस्कृयधर्मत्वंनिश्चयालिंगव्यापारात्मकवा
दवश्यकर्त्तव्यइतिसर्वेष्वरूपेषुनिश्चितयद्गणमयंद्गणंयोतयत्सत्त्ववचनेनअस्मिंवाहुरत्वादितिधर्मं। एवकारेणपक्षेकादशाभिधेनि
श्चेोदृष्टव्यंधावतनामरत्वःस्यादितिपरीक्षितंषुनरुक्षुपयमे॥ केवलद्गणःस्वापरकादशेनमिश्रेनहिसार्वदृश्यरात्रौपयमकोच
नाजःकिंचुकेविदवत्सत्ववतस्यपश्चाद्भूतेनेवकारेणसाधा शेोधर्मोनिश्चेोयहिस्याद्भेयंयत्सत्त्वमितिचूयात्तश्रावणत्वमेदृहे
ऊःस्यान्निश्चितयद्गणेनसदिग्धाभिद्यःसर्वोनिरस्तःभयकोव। क्षमाणलक्षणस्तस्मिन्नेवसत्त्वंनिश्चितेहितीयंरूपंहापिसंव
यद्गणेनविरुद्धोनिरस्तःमहिनास्तिभयंकिंएवकारेणसाधा रणातेकोतिकाःअनित्यःरोक्षःप्रमेयत्वात्महिनसयद्गणवत्तेताः
किंतुनयद्यपिसंयद्गणात्पूर्ववधारणवचननभयद्व्यापि मत्रत्कस्यापिपयत्नानंतरीयकस्यदेहेचक्षेधितेायस्मादवधारणेव
यमर्थस्यात्मयद्गेसत्त्वमेवयस्मादुक्तिरित्यत्नानंतरीयकत्वंनदेहः स्यान्निश्चितवचनेनसदिग्धाद्येोनेकांतिकोनिरस्तोयथासर्वज्ञ
ःकश्चिद्रक्तत्वाद्रक्तवंदिमयद्गेसर्वज्ञेसंदिग्धेअसयद्गेवक्ष्यमाणलक्षणस्तस्मिन्नसत्त्वमेवनिश्चितोदृष्टीयंरूपंतत्रासत्त्वयद्गणेनवि
रुद्धस्यनिरासोनित्यःरोक्षःकृतकत्वात्सत्ववत्विरुद्धोहिविपक्षेस्तिएवकारेणासाधारणस्यविपक्षैकदेशावृत्तेर्निरा
सःपयत्नानंतरीयकत्वेसाध्येह्यनित्यत्वेविपक्षैकदेशेविद्युदादावस्माकंशब्दादीनांस्थितोनित्यमेनास्यनिरासःअसत्त्वरोक्षा॥ ८

त्पूर्वस्मिन्नवधारणेायमर्थःस्यात्क्रियद्गवयोनास्तिमहेतुस्तद्यावत्पयत्नानंतरीयकत्वंसयद्गेसत्त्वेनास्तितताेनादृष्टःस्यात्ततःईर्वनद्रु
तेनिश्चितयद्गणेनसंदिग्धेक्रियद्व्याद्यत्रिकोनिकांतिकोनिरस्तःनच्चसयद्गणवत्सत्वमित्यद्गेक्रियद्गेअसत्त्वमेवेतिमम्मतंवक्तव्यमर्थसु
नयोरुपादानकृतोच्चयतोअत्रव्यावृत्तरकोवानियमवानेवपयोक्तव्योनान्यद्यतिदर्शयिष्यन्नयादानकृतोअनियतहिद्वयारपिप
द्यागअयमर्थःस्यात्सयद्गेक्रियद्गेचनास्तिसादृश्यितंतद्यावत्पयत्नानंतरीयकत्वंसयद्गेसत्त्वेनास्तितोनादृश्यःस्यात्ततःईर्वनद्रु
स्यान्नमानियमवतोएवात्रव्यतिरेकयोःप्रयोगःकर्त्तव्यः।यनपतिरोधागम्येतसाधनस्यसाध्यनानियमवतोअप्रयोगात्रव्यकर्त्तव्ये
द्वयोरेकएवप्रयोक्तव्योनद्वावितिनियमद्यानेवान्वयोव्यतिरेको वाप्रयोक्तव्यइतिश्रिद्गणार्थेद्वयोरुपादानमिति।त्रिरूप्यकघनप्रसं
गानाद्भेयःसयद्गेक्रियद्गेद्यद्गेत्रेधालक्षणंवक्तव्यंतत्रको ाद्भेयइत्याह।अद्भमयावेत्यादि।अत्रादद्भनलक्षणेनिश्चितयेध
र्मेद्भमयेनान्यद्भमाधयतियत्रिकालेसमुदायेद्भमयेद्या निनिश्चयकालेद्भधर्मीद्भमेयइतिदर्शयिद्भमत्रयदर्शनं।जिज्ञासि
ताज्ञाद्भमिष्टोविशेषोधर्मीयस्यधर्मिणःसतद्यादृक्तः॥क ॥ द्यः ृक्षःसमानार्थःसयद्गःसमानःसदृशोयार्थःयद्गेणसमयद्गद्भद्ग
उपचाराद्भमानद्यादृक्षनविशेषतेःसमानःयद्गःसयद्गःसमानस्य चमत्रादृक्षादेशः।स्यादेतत्किंतत्यद्गसयद्गयाःसाम्पयेनसमानःसय
द्गःएकेणेत्याहसाध्यधर्मसामान्येनेतिःसाध्यश्चासावभिद्यद्यादिधर्मश्चयराश्रितद्यासाध्यधर्मी।नचविशेषःसाध्ये।यिद्भसामान्यमतदृद्द
सामान्यंसाध्यमुक्तं साध्यधर्मश्चासौसामान्यंचेतिसाध्यधर्मसामान्येनसमानःयद्गेणसयद्गइत्यर्थः।कासयद्गइत्याहःनसयद्गःअसयद्गस
द्गेयोनसत्त्वतिसोःसयद्गःकस्मात्सयद्गोनसत्त्वतिःउ॥ततःसयद्गादन्यस्मिन्नविरुद्धस्तस्यत्वसयद्गसमानावःसयद्गादन्यत्वंचविरुद्धत्वंवनतावत्व
प्रत्येवंशक्यंयावत्सयद्गस्यसत्त्वंनावाजानोनविद्यातस्मात्सादृन्यत्वंविरुद्धत्वंप्रतीतिसामर्थ्यात्सयद्गाभावरूपोप्रतीतावाक्यविरुद्धोततोनाद्यः
साद्गःसयद्गाभावरूपप्रतीयतेःअन्यविरुद्धोद्भसामर्थ्यादभावरूपोप्रतीयेतेततस्त्रयाणामप्यसयद्गत्वसद्भेनाभेदरूपेणात्रिरूपाणि

गमस्तुक्रमघटकारनेदाभेदएवंसतिस्वभावहेतोरकस्यानंतघटकारव्यक्तित्वमयुक्तमित्याहाअत्रघटेतिाअत्रेतिाअत्रत्रिषुदत्तेषुमाध्यक्षोहत्तवस्तु
साधनोविधर्मकावेकःप्रतिषेध्यादृश्यगमकःप्रतिाषेधइतिवालावद्यवहारस्थोक्तोऽष्टव्यः तदयमाघोहत्तःसाध्यमिस्यर्थेवातसाध्यांगंसाध्यधर्म
नमतश्चसाध्योपकरणस्यहेतोःप्रधानसाध्यनेदाभेदेनस्वरूपनेदासाध्यश्चकश्चिद्विधाःकश्चित्प्रतिषेधः।विधिप्रतिषेधयोश्चपरस्परगविरोधगावरुद्ध
नात्तरयोर्हेत्वनिन्नोविधिरणिकश्चिद्भेतोर्भिन्नःकश्चिदभिन्नोनेदानेदयोरप्यन्योन्यत्यागेनात्मस्थितेर्भिन्नो हेत्वतताःसाधर्म्यप्रसाधविरोधाभेत
वोर्यिक्तिन्नानत्वस्वतएवतिकस्मात्पुनस्त्रयाणांहेत्वनेकस्मात्वान्येषामहेत्वभिन्नत्वयोर्वाहेत्वनेतत्तत्त्वंदर्शयिष्यमाहाव
ाःस्वभावप्रतिबंधइतिाघभावेनप्रतिबंधःघभावःसाधनेऽतनेति॥ ममामाःस्वभावप्रतिबद्धत्वेघप्रतिबद्धस्वभावघभित्यर्थःकारणस्वभावेवमा।
ध्यस्वभावेनप्रतिबंधःकार्यस्वभावयोरविशिष्टत्वेकेनसमासेनघ योरपिभेदाहियेस्मादाघेयस्यास्वभावप्रतिबंधेमतिसाधनाघेः
साध्यार्थंगमयेत्तस्माद्यथाणांगमकत्वमनेषामगमकत्वंकस्मा स्पुनःघभावप्रतिबंधएवमतिगम्यगमकभावोनान्यथेत्याह॥
तदप्रतिबद्धस्येतिातदितिस्वभावेवर्त्तमानेनस्वभावेनाप्रतिबद्धस्यदृ तिबद्धोयोयत्स्वभावेननघतिबद्धस्तस्यतदघतिबद्धस्यतदव्यभि
वाशनियमानावात्तस्याप्रतिबंधविषयस्याव्यभिवारस्तस्यनियमस्तद व्यभिचारनियमस्यदव्यभिचारम्यनियमस्यदव्यभिचारनियमस्यस्या
भावादयमार्थोनहियोयत्र स्वभावेनघप्रतिबद्धःसतमप्रतिबंधविषयमवश्यमेवनव्यभिवरतीतिनाभिप्रेतयेस्यभिचारनियमो।विनाभावनियमोव
भिचारनियमाद्यगम्यगमकभावोनहियोगपत्यापदीपत्वपरोक्षार्थप्रतिपत्तिरतिप्रसंगात्।मिन्नमिष्टंलिंगगम्यंहिव्यभिचारिनेतिनिश्चितंततःस्वभावप्रतिबं
धमन्तरेणविज्ञानाविज्ञेनिश्चयः।ततोगम्यगमकभावः।तस्माच्चस्वभावप्रतिबंधमन्तरेणाघार्थंगमयेन्नान्यघेतिसिद्धं॥ब॥नत्वेवंरायत्नस्यप्रतिबंधोप
रायत्नेतदिहसाध्यंसाधनायाःकस्यकःप्रतिबंधइत्याहमवेतिमवस्वभावघतिबंधोलिंगस्यसाध्यार्थंलिंगंरायत्नस्यात्रप्रतिबद्धंसाध्य-
स्यार्थाःपरायत्नस्यात्प्रतिबंधविषयोनप्रतिबद्धइत्यर्थः।तत्रायमर्थस्मादात्मविशेषेयत्प्रतिबद्धंतज्जमकार्यत्वंप्रतिबंधविषयकज्यंयस्य

MEMORIAL

वधर्मस्ययत्नियतःस्वभावस्तत्प्रतिबद्धोयघाघयत्नानंतरीयकत्वास्योनित्यत्वेयस्यजन्यत्वान्यश्चस्वभावःसप्रतिबंधविषयोनप्रतिबद्धोयघाद
नित्यत्वास्यःप्रयत्नानंतरीयकत्वास्यनिश्चयापेक्षोहिगम्यगमकभावःप्रयत्नानंतरीयकत्वमेवघाद्यानित्यस्वभावेनिश्चितमतश्चदेवानित्यत्वेप्रति
बद्धंतस्मान्नियतविषयएवगम्यगमकभावोनान्यथेतिकस्मात्पुनःस्वभावप्रतिबंधोलिंगस्यनवस्वभावइत्याह॥ब॥वस्वभावइत्यादि।ममार्थ
स्वभावाज्जात्याद्यस्यतत्तदात्मेतस्यभावस्तादात्म्यात्।तत्स्वभावत्वंतस्माद्धेतोर्यतःसाध्यस्वभावंसाधनंतस्मात्तत्त्वंस्वभावप्रतिबद्धमितिवर्तः।य
दिसाध्यस्वभावेसाधनेसाध्यसाधनयोरनेदात्प्रतिज्ञार्थैकदेशोहेतुःस्यादित्यदोषइत्यसमीक्ष्यमतारूपेणानेदस्त्रयोविकल्पविष
यस्तुयत्समारोपितरूपंतदपेक्षःसाध्यसाधनभावोनेदानिश्चयापेक्षोयाएवंहिगम्यगमकभावस्तोनिश्चयामूढरूपाएवज्ञायेवतयोर्नदोषु
क्तोवास्तवस्त्वनेदइतिनकेवलंस्वभावादात्म्यादपितुततःसा धादयोऽत्यन्तंलिंगस्यस्यान्नत्वत्यन्तेश्वसाध्यार्थंस्वभावप्रतिबंधा।
लिंगस्यकस्मात्रिमित्तत्वयास्वभावप्रतिबंधोलिंगस्यनान्य स्मादित्याह॥ब॥अतश्चस्वभावस्येतिसस्वभावोयस्यसोयंतश्च।
भावोनंतश्चस्वभावोतश्चस्वभावंतस्माच्चत्यन्तिरस्यसायंतश्चत्यन्ति र्नंतयातश्चत्यन्ति॥ योयश्चस्वभावोयश्चत्यन्तिश्चनन्नवंततस्यातश्चस्वभाव
स्यतश्चत्यन्तेश्चतश्चस्वभावेश्चत्यादकेचाप्रतिबद्धास्वभावोःस्पे त्यप्रतिबद्धस्वभावस्यभावकस्मादप्रतिबद्धस्वभावश्चाद्यंयश्चस्वभावे
स्वत्यादकेवकश्चित्प्रतिबद्धस्वभावोनवेतनवेदन्यतापिनिमित्तास्वभावप्रतिबद्धाःप्रतिबद्धस्वभावंवेहिस्वभावप्रतिबंधोनवान्यःकश्चि
दायत्नस्वभावस्तस्मान्नादात्म्यतश्चत्यन्तिस्यामवस्वभावप्रतिबंधः।नवश्चनामतादात्म्यतश्चत्यन्तंस्यामेवस्वभावप्रतिबंधःकार्यस्वभावयोरे
कस्यगमकत्वंकथमित्याह॥ब॥तावतिइतिकस्मादाघेयस्यास्वभावेकार्यएववचनादात्म्यतश्चत्यन्तास्थितेतन्निबंधनश्चगम्यगमकभावःत
स्मान्नान्यमेवकार्यस्वभावान्यावस्तुनोविधिःसिद्धिःअवप्रतिषेधस्यसिद्धेश्चाप्रसंगादेवकस्मान्नेष्टेत्याह॥ब॥प्रतिषेधस्यव्यवहारा
स्यसिद्धेर्योक्तायाद्दश्यानुपलब्धिस्तत्रसतियत्तस्यसदन्यतानोक्तातत्तस्मावकस्मान्नेष्यतीत्याह॥ब॥सतितस्मिन्नप्रतिषेधो

वस्तुनियस्माद्दृश्यानुपलब्धिर्नेमंनवस्तितस्मादमंनवाद्वस्तुप्रतिषेधसिद्धिः॥ अथतत्रवक्ष्मादित्याह॥ ब॥ अत्यघाद्येति॥सतिवस्तुनितस्माच्च दृ
श्यानुपलब्धेः मेनवादित्यन्यघाशाष्टर्यः॥एतस्माच्चारणान्नान्यस्मा अदृश्यानुपलब्धेःप्रतिषेधसिद्धिः॥ऊतएतत्सत्यपिवस्तुनितस्यामेनवदृश्यत्वाद्वा॥
अदृश्यानुपलब्धिलक्षणप्राप्तेश्चित्यादिःइदंप्रत्ययोनरमाकल्पास्वसाधविशेषाद्घोयोनुपलब्धिल
क्षणप्राप्तोघेनचयतेनतदिहानुपलब्धिलक्षणप्राप्तेश्चितिप्रत्ययांतरविकल्पवंतश्च॥ादशकालस्वभावविप्रकृष्टेश्चितिस्वभावविशे
षरहितानुक्तो॥ादशश्चकालश्चस्वभावश्चतेचिरंवक्ष्यइतिक्रियदः॥तश्चेभावनिश्चयस्यासावात्सत्यपिवस्तुनितस्मालावदृष्टःक्रम
त्रिश्चयासावइत्याह॥तश्चप्रतियन्नात्मनोयत्प्रत्यक्षंतस्यति दृश्येकारणान्निश्चयासावःयस्मादनुपलब्धिर्लक्षणाप्राप्तेस्मात्मप्र
त्यक्षंनिदृत्तेरभावनिश्चयासावस्मात्सत्यपिवस्तुन्यात्म प्रत्यक्षनिदृत्तिलक्षणायाअदृश्यानुपलब्धेःमेनवा॥ततोयद्योका
णवप्रतिषेधसिद्धिः॥अथयदृश्यानुपलब्धिःकस्मिन् कालेप्रमाणेकिंस्वभावाकिंव्यापारावेत्याह॥ब॥अदृश्येत्या
दि॥प्रतियन्नुःप्रत्यक्षोयद्यदिरघोःतस्यनिदृत्तिरनुपलब्धि ॥तदभावस्वभावेतियावत्॥अतएवाभावोनमाध्यःस्वभावाश्रय
स्तलेसिद्धवादविद्यमानोपिघटादिस्मृज्ञानंमंमर्थिणि॥ स्तलेनाममानेममयसामग्रीकोज्ञायमानोदृश्यमानतयामेना
वितद्वात्प्रत्यक्षश्चक्षोतएकज्ञानंमंमर्थोदृश्यमानोघ्रेस्तज्ञानेचप्रत्यक्षनिदृत्तिरुच्यतेततोहिदृश्यमानादर्घोत्रह्यस्मम
मयदशोनमामग्रीकस्मेनप्रत्यक्षतयामेनावितस्मिन्निदृत्तिरवमीयतेतस्मादर्घज्ञानेणप्रत्यक्षस्यघटस्यासावश्चयतेनतुनिदृत्तिमात्र
मिहानावोनिदृत्तिमात्रादृश्यनिदृत्यनिश्चयात्नतुवदृश्यनिदृत्तिरवमीयतेदृश्यानुपलंनाक्षत्यमेवेतवक्तवलमेकज्ञानंमंमर्थिणि॥
दृश्यमानेघटोयदिनवेदृश्यएवनवेदितिदृश्यःमेनावितः॥ततोदृश्यानुपलब्धिर्दृश्यानुपलंनानिश्चयसामर्घ्यादवदृश्यनावोनि॥ ११
श्चितोयदिहिदृश्यस्यनवेदृश्यानुपलंनातलपेदतोदृश्यानुपलंननिश्चयात्दृश्यनावःसामर्घ्यादवसितोनच्यवक्षतऽनिदृश्यानु

पलंनेनच्यवदर्त्तव्यः॥तस्मादर्घांतरमेकज्ञानंमंमर्थिदृश्यमानेतज्ज्ञानेचप्रत्यक्षनिदृत्तिरुक्तंद्रष्टव्योयथा
विकज्ञानंमंमर्थिणिप्रत्यक्षेघटस्यघटत्वमारोपितमसतोपितद्यत्तस्मिन्नेकज्ञानंमंमर्थिण्यतीतेवर्त्तमानेवामृदंमृतिसंस्कारव
घटस्यत्तदृश्यमाणेपितमसतइतिद्रष्टव्यःअनेनवदृश्यानुपलब्धिःप्रत्यक्षघटनिदृत्तिस्वभावाक्षमावसिद्धातेनघटाभावःसाधो धि।
श्चभावश्चव्यवहारइत्यक्षेःअमृदोन्नष्टोवर्शनादितःस्मृतिजननरूपसंस्कारोयस्मिन्नघटादौसतयोक्तस्तस्यातीतस्यप्रतियदृश्यत्व
क्ष्येतिसंबंधःवर्त्तमानस्यवप्रतियदृश्यत्वक्ष्येतिसंबंधः॥अमृदंमृतिसंस्कारयदृणंनुनवर्त्तमानविशेषणंयस्मादतीतघटविविक्तप्रदे
शादशीतस्मृतिसंस्कारोमृदोदृश्यघटानुपलंनेनदृश्येवयंम दोनवतिवर्त्तमानेत्रमृदरहितप्रदेशादशीनतस्मृतिसंस्कारमोदाततएवं
घटानुपलंनेनापियदेमोक्तस्मान्नवर्त्तमाननिषेधविशे षणममृदंस्मृतिसंस्कारयदृणंस्मृतिसंस्कारव्यतिरेकानावावर्त्तमा
तस्यार्घस्यातएववर्त्तमानस्यवेतिवक्ष्यतेकतोविशेष नरहितस्यवर्त्तमानस्यविशेषणवतातीतनमुद्घयोयथाविज्ञा
यतेतदयमर्थोःतीतोनुपलंनेनःस्फुटंस्मर्यमाणःप्रमाणो वर्त्तमानश्चाततोनासीदिहघटोनुपलब्धेत्यनुपलभ्यमानवा
दितिशक्यज्ञानेनतुनतत्रविद्यत्यत्रघटोनुपलभ्यमानत्वा दितिशक्यंज्ञातुमनागताद्याश्चानुपलब्धेःमेनवंमदृश्यादितिःकालविशे
षोःनुपलब्धेर्योग्यताःद्याणादर्शयतिःअनावस्मृत्यवहारोनास्तीत्येवमाकारंज्ञानेशक्ष्यतेवमाकारेनिःशंकगमागमलक्षणाव
प्रदृत्तिःकार्यिकोनावव्यवहारःघटानावेदिज्ञातेतिःशंकंगंतुमागंतुंवप्रवर्त्तेततदेवतस्यत्रिविधस्यान्यनावव्यवहारस्यदृश्यानु
पलब्धिःसाधनीयवर्त्तिकाःयद्यपिवनाकिंघटऽतिज्ञानमनुपलब्धेरवनवत्ययामेवानावनिश्चयमुद्यापियस्मात्प्रत्यक्षेणकेवलः
प्रदेशानुपलब्धस्यमादिहघटोनास्तीत्यवंवप्रत्यक्षाद्याणरमनुमत्यनावनिश्चयस्तस्मात्प्रत्यक्षेणस्याकेवलप्रदेशायहणाद्यामानुमा
र्थेनावनिश्चयःप्रत्यक्षःस्यात्किंवदृश्यानुपलंनेननिश्चयकरणेसामर्थ्यादवसृष्टोक्रियानीत्याप्रत्यक्षाणवानावोनिश्चितःकेवलमदृश्या

295

र्वत्रकृष्टेत्यादि॥ ७॥ प्रतिषेधस्यायङ्किरुङ्कैतन्यायप्रसङ्गेनोत्तरसूत्रमारभ्यते॥ तत्रायङ्प्रयोगइति॥ ८॥ प्रतिषेधस्यायङ्कारणंतस्यायङ्किरुङ्कैतस्योयलश्चिन्मदादृश्वेत्यायङ्इति॥ अत्रसिध्मीभूधारस्यशीतसाध्यंअयेरितिवेत्रयेत्यायस्यशीतस्यशीतदृश्यस्यत्रायंलङ्तस्योदृश्यत्वेस्व
रूपेतरस्योदृश्यादृश्येतरस्मिन्नगतिर्तदायङ्कैतेविनश्वरःतस्यायेङ्गणादितिहेतुः॥ दृश्येतरायेङ्गणेनाध्रुवत्वाविद्येनत्यानोयघावासमिरागस्यस्रजक
त्वादिहेत्वेतरायेङ्गणमध्रुवत्वाविद्येनत्यानोध्रुवत्वाविद्यविरुद्धंवाध्रुवत्वाविद्येविनाशाश्रयेविनश्वरस्वभावात्मादृश्येतरायेङ्गृष्टस्यतोवि
रूपस्यायङ्हेत्वेतरायेङ्गणेदृश्येनाध्रुवत्वाविद्येनिषेधः॥ इहध्रुवत्वाविद्येनित्यत्वंमध्रुवत्वाविद्यंमनित्यत्वेनित्यत्वान्नित्यत्वयोश्चएरम्यरय
रिहारेणवस्त्वानादेकत्वविशेषः॥ तद्यथाचमतियरम्यरयरिहारेवा ताःद्वयोर्यदेकंदृश्यंतत्तद्वितीयस्यतादात्म्यनिषेधःकार्यस्मादा॥
त्म्यनिषेधश्चदृश्यंतयास्फुरयगतस्यमंसनवतियंतणवेतादा त्म्यनिषेधःक्रियतोयद्ययंदृश्यमानोनित्योनवेन्नित्यरूपोदृश्ये
तानवनित्यरूपोदृश्यतेतस्मान्नित्यःणवेवत्रनिषेधस्यने त्यत्वस्यदृश्यमानात्मकत्वमस्फुरयगम्यत्वंनिषेधःकृतोनवति
वस्तुनोथदृश्यस्यशशादेर्यदिवदृश्यघटात्मकत्वंनिषेधः॥ क्रियतोदृश्यात्मकत्वमस्फुरयगम्यकत्वंचेत्॥ यद्ययंघटोदृश्यमान्पि
शाचात्मानंवेत्तिशाचोदृष्टोनवेत्तंवदृष्टत्वन्नास्मान्नपिशाचइति॥ श्यात्मत्वास्फुरयगमत्वंकोदृश्यमानेघटादोवस्तुनिवस्तुनोवस्तुनो
दृश्यस्यादृश्यस्यवतादात्म्यंनिषेधस्तद्यथाचमतियद्यघटस्यदृश्यत्वमस्फुरयगम्यत्वंनिषेधोदृश्यात्तयलेनादेवतद्वत्सर्वस्यरयरिहारव
तात्यत्रदृश्यमानेनिषेधादृश्यात्तयलेनादेवातद्यावास्पेवजातीयकस्यप्रयोगस्यस्वभावाच्चयलश्चावतर्नोवः॥ प्रतिषेधस्यायङ्का
र्यंतस्यायङ्किरुङ्कैतस्योयलश्चिन्मदादृश्यणयङ्इतिङ्हेतिधर्मीअयङ्तिवेत्रयेमांश्रयंयोगीतकारणंनाशीतजननेशतिनसंतीसाध्यव
क्रेरितिहेतुः॥ श्रयंचशीतकारणंनिअदृश्यंनिशीतस्यशीतदृश्यात्तत्रायंहेतुःप्रयोक्तव्या॥ दृश्यश्चेत्तशीतस्यशीस्यतेकारणंना ११
वाकार्यात्तयलश्चिलश्चिदृश्यात्तयलश्चिवोगतिकातस्मादेषाप्लावसाधनीततोयस्मिन्देशेसदपिशीतकारणमदृश्यंशीतस्य

शीअदृरस्यत्रात्यतियत्नवैक्लिन्नीस्वरवर्णत्रादृरादयिदृश्यात्तत्रायंप्रयोगइति॥ ७॥ प्रतिषेधस्यायङ्कारणंतस्यायङ्किरुङ्कैतस्योयलश्चिन्मदादृश्वे
त्यायङ्इति॥ अत्रसिध्मीभूधारस्यशीतसाध्यंअयेरितिवेत्रयेत्यायस्यशीतस्यशीतदृश्यस्यत्रायंलङ्तस्योदृश्यत्वेस्व
रूपेतरस्योदृश्यादृश्येतरस्मिन्नगतिर्तदायङ्कैतेविनश्वरःतस्यायेङ्गणादितिहेतुः॥ दृश्येतरायेङ्गणेनाध्रुवत्वाविद्येनत्यानोयघावासमिरागस्यस्रजक
त्वादिहेत्वेतरायेङ्गणमध्रुवत्वाविद्येनत्यानोध्रुवत्वाविद्यविरुद्धंवाध्रुवत्वाविद्येविनाशाश्रयेविनश्वरस्वभावात्मादृश्येतरायेङ्गृष्टस्यतोवि
रूपस्यायङ्हेत्वेतरायेङ्गणेदृश्येनाध्रुवत्वाविद्येनिषेधः॥ इहध्रुवत्वाविद्येनित्यत्वंमध्रुवत्वाविद्यंमनित्यत्वेनित्यत्वान्नित्यत्वयोश्चएरम्यरय
रिहारेणवस्त्वानादेकत्वविशेषः॥ तद्यथाचमतियरम्यरयरिहारवा ताःद्वयोर्यदेकंदृश्यंतत्तद्वितीयस्यतादात्म्यनिषेधःकार्यस्मादा॥
त्म्यनिषेधश्चदृश्यंतयास्फुरयगतस्यमंसनवतियंतणवेतादा त्म्यनिषेधःक्रियतोयद्ययंदृश्यमानोनित्योनवेन्नित्यरूपोदृश्ये
तानवनित्यरूपोदृश्यतेतस्मान्नित्यःणवेवत्रनिषेधस्यने त्यत्वस्यदृश्यमानात्मकत्वमस्फुरयगम्यत्वंनिषेधःकृतोनवति
वस्तुनोथदृश्यस्यशशादेर्यदिवदृश्यघटात्मकत्वंनिषेधः॥ क्रियतोदृश्यात्मकत्वमस्फुरयगम्यकत्वंचेत्॥ यद्ययंघटोदृश्यमान्पि
शाचात्मानंवेत्तिशाचोदृष्टोनवेत्तंवदृष्टत्वन्नास्मान्नपिशाचइति॥ श्यात्मत्वास्फुरयगमत्वंकोदृश्यमानेघटादोवस्तुनिवस्तुनोवस्तुनो
दृश्यस्यादृश्यस्यवतादात्म्यंनिषेधस्तद्यथाचमतियद्यघटस्यदृश्यत्वमस्फुरयगम्यत्वंनिषेधोदृश्यात्तयलेनादेवतद्वत्सर्वस्यरयरिहारव
तात्यत्रदृश्यमानेनिषेधादृश्यात्तयलेनादेवातद्यावास्पेवजातीयकस्यप्रयोगस्यस्वभावाच्चयलश्चावतर्नोवः॥ प्रतिषेधस्यायङ्का
र्यंतस्यायङ्किरुङ्कैतस्योयलश्चिन्मदादृश्वेत

दिसंबंधस्यकार्यीतस्योपलक्षिमदाहरन्नेवाह।यत्रेति।अयंप्रदेशइतिधर्मीयोगोवृक्षत्वेरोमहर्षादिविशेषेणैकंतस्यसंबंधाद्धूमवोरोमहर्षादि
विशेषणवत्तस्यैवधूमस्यतद्धानवतीतिसाध्यधर्मादितिहेतुःरोमहर्षविशेषस्यवृक्षत्वैहेतुत्वेनोपलक्षिकारणस्यशीतस्पर्शस्यप्रत्यक्ष
त्वेकारणत्वेनोपलक्षिः।वक्ष्यिप्रत्यक्षत्वेकारणविरुद्धोपलक्षिःप्रयोक्तव्या।यथाणमण्यहमयंप्रदेशोयंतत्रदूरस्थस्यप्र
तियत्नेहंदनशीतस्पर्शरोमहर्षादिविशेषाअप्रत्यक्षाःमेतापिधूमस्यप्रत्यक्षोयंततस्तत्रतत्समाणधूमस्यादृश्यादृश्यस्यैवसंबंधिनस्तंशीतंनिवर्ती
यितुंमसमर्थस्यवह्नेरनुमायकःसइत्याह।धूममात्रेणवृक्षमात्रेउपलक्षितेपिशीतस्पर्शरोमहर्षादिनिवृत्तिरवमाहुरेकेनिधूममात्रंदेशमितिप्रष्टव्यमिति।ग।यद्यकःप्रतिषेधहेतुरू
मानंतरमुक्तानिर्दिष्टास्तत्रकियतामित्यहणेप्रसक्तेआ।
हणप्रसक्तआहादृश्यानुपलब्धेरित्यत्रवशब्दोनामप्रदाऽनुक्तमाव
श्यकोदाहरणसदृशश्चसर्वत्रेतिदृश्यग्रहणमंतरेण
दाहरणकार्त्स्न्यावगतेसर्वग्रहणमतिरिच्यमानमनुदाऽनुक्त
ति।स्वभावानुपलब्धिस्वभावाऽव्यधेः।नन्वेवंस्वभावानुपलब्धिप्रयोगाभिधेयेकार्यानुपलब्ध्यादयःतत्कथमंतर्भवंतीत्याह।ब।प्रयोगग
मनेदेपिप्रयोगस्यशक्त्याधारस्यतेदंप्रतर्भवतिकर्मवप्रयोगसेदइत्याह।।अथांतरविधीति।प्रतिषेधमदर्थांतरस्यविधिरुपलब्धिःस्वा।
भावविरुद्धाद्यनुपलब्धिप्रयोगेषुप्रतिषेधः।कार्यानुपलब्ध्यादिप्रयोगेष्वर्थांतरविधिनाधर्मांतरप्रतिषेधेनवप्रयोगानिष्पाद्यतेयदिप्रयोगांतरेष्व
र्थांतरविधिप्रतिषेधयोरुक्तेतर्हितर्हितर्भवंतीत्याहायंप्रयोगइतिप्रकाशिकयेत्यर्थः।एतदुक्तंभवतिनसाक्षादेतत्प्रयोगादृश्यानुपलब्धिमभि
दधतिदृश्यानुपलब्ध्यभिधायिनिवाक्येवर्थांतरस्यविधिनिषेधंवाभिदधतितताःप्रकाशिकयाअमीयंस्वभावानुपलब्धेःसंग्रहेनसाक्षा

दितियदिप्रयोगभेदादयंभेदःप्रकाशेवक्ष्यतइत्याशंक्याहभेदेदोषइतिप्रयोगभेदःशब्दस्वप्रकाशेनुमानमित्यादौक्याद।।ब।प्रयोगदर्शीतत्वादि।।प्रयोगाणांशास्त्रप्रसिद्धानांदर्शनमुपलंभस्तस्मात्तस्यात्मनःपुनःपुनरावर्त्तनंतस्मान्निमित्तात्स्वयमर्थाप्रतिपत्तिरनुमानमितिप्रतिज्ञार्थैकदेशेनहेतोरुक्तेनक्रमेणाद्यवक्तेदमयंप्रतिषेधमयंप्रतीतिनेवतीतितस्मादार्घतदयमर्थोयस्मात्स्वयमप्येवमभिधानायायंनप्रतिपद्यतेऽयंप्रयो
गस्तस्मात्तस्मात्स्वप्रतिपत्तावप्रकरणस्यानुच्यमानस्यास्यप्रयोगभेदस्यस्वार्थानुमानेनिर्दिशन्।।यस्तुनायंप्रतिपत्तावेवोपयुज्यतेतत्परार्थानु
मानएववक्तव्यमितिनवक्तव्योयंहेतुप्रकाशेकारणादीनामदृश्यानामवबोधेनिषेधेऽदृश्यनिषेधेस्वभावानुपलब्धिप्रयोगप्रसंगा
न्नयावमतिनतेषांदृश्यानुपलब्धेर्निषेधःतत्कथमेषांप्रयोगाणांदृ दृश्यानुपलब्धावंतर्भावइत्याह।।ब।।सर्वत्रचेत्यादि।अनावश्यत
श्यवदारभ्यअनावश्यवदारोस्वभावानुपलब्धेरनावश्यव दारःमाध्यःनिष्टेष्वनावस्त्रियामाधन्यामनुपलब्धौसर्वत्रवे
तिवशब्देहिशब्दस्यार्थेयस्मात्सर्वत्रानुपलब्धौसत्यांयथा प्रतिषेधवक्तव्येषामनुपलब्धिलक्षणप्राप्तानांदृश्यानामवप
तिषेधस्तस्माद्दृश्यानुपलब्धावनावश्यकत्वंतदयुक्तमदृश्यमानम वेत्यादस्वभावेत्यादि।अत्रापिवकारेदेवार्थेयस्मात्स्वभाव
विरुद्धआदिर्येषांतेषामनुपलब्धीनांकारणमादिर्येषांतेषामनुप लब्ध्यावप्रतिषेधवक्तव्यस्तस्माद्दृश्यानामेवप्रतिषेधइत्यर्थः।य
दिनामस्वभावविरुद्धाद्यनुपलब्धीनांकारणत्वेनानुपलब्धावप्रतिषेधवक्तव्यस्तथापिकथंदृश्यानामेवप्रतिषेधइत्याह।।अनुपलब्धिरित्या
दि।अत्रापिवकारोदेवार्थोयस्माद्येविशेषिणोद्याप्यकारणतायाःकार्यकारणत्वतायाश्चज्ञातासंबंधोयत्रवयमावायानुपलब्धिरूपानुपलब्धिप्रवी
त्यानुपलब्धिर्वेदितव्याज्ञातव्याऽनुपलब्धव्यानुपलब्धीनांदृश्यानामेवतस्मात्स्वभावविरुद्धायनुपलब्धीकारणाद्यनुपलब्ध्यावोपलब्धव्यानुपलब्धिमतीविरुद्धादीनांप्रतिषेधःक्रियमाणोदृश्यानामेवकर्तोऽदृश्यः।बज्ञवोद्येनुपक्रांतेऽनुपलब्धिकारण
मनुपलब्धयेत्यत्रकारणहेत्वर्थीनवतीत्यस्मादिदंचेदवसमाधानमस्तितस्मान्नत्रोद्यमयुक्तमितिवकारार्थः।कस्मात्पुनःप्रतिषे

MEMORIAL

स्माऽऽगतवत्साध्यः कर्तव्योयः साधनस्यस्वभावः स्यात्साधनधर्ममात्रा बुबोधयिषास्वभावो नान्यः यदिसाध्यधर्मः साधनस्यस्वभावः प्रतिज्ञार्थै
कदेशस्तर्हि हेतुः स्यादित्याह॥ब॥वस्तुतऽइति वस्तुतःपरमार्थतः साध्यसाधनयोस्तादात्म्यसमागतिस्तुसाध्यसाधनभेदः॥सोऽयमा
धनभावोहिनिश्चयाकृदेरूपेनिश्चयाकृदेवरूपंसमागतिनभेदेनतेनेतरद्व्यावृत्तिनतेनलिङ्गमित्यन्यसाधनमन्यसाध्यऽइत्यविगा
नादिमानाद्यदुक्तऽइतिनिश्चीयतेनऽशेषेणेति॥अथवसएवदुक्तःभेदविशिष्टाज्ञानात्तस्मादलिङ्गमपिवस्तुनिश्चयोलिङ्गमादर्शयतिव्याहत्वि
लदेनातस्मान्निश्चयाकृदरूपाज्ञायाःन्यसाधनमन्यसाध्यमतोनऽइतिज्ञार्थैकदेशोहेतुर्वोस्तवंवतीदात्म्यमितिउक्तस्मात्पुनःसाधनध
र्ममात्रस्तुबोधवसाध्यस्वभावोनान्यऽइत्याहातोनिष्पन्ननिष्पन्तावित्यादियो हियन्नोक्तबुद्धीतिसतोनिष्पन्नावनिष्पन्नस्तस्मातोनिष्पन्नावनिष्प
न्नस्यसाधनस्यस्वभावमपेक्षतोनिष्पन्ननिष्पन्तौसाधान स्वरूपेनाभावोवयारस्यस्वरूपेणस्थितोयदिहपूर्वं
निष्पन्नस्यानिष्पन्नस्यविकल्पेनावदुक्तस्यैवार्थस्यभावना वोत्पादोत्पन्नयोर्नाशावनावयोरेकेनजन्यते
विरुद्धधर्मसंसर्गात्मकत्वादेकत्रानावस्थंकिंवपश्चादुत्पद्यमा नेपूर्वंनिष्पन्नाऽनिष्पन्नहेतुकंहेतुसेदपूर्वंकृकार्यसेदस्य
तोनिष्पन्तानिष्पन्नयोर्विरुद्धधर्मसंसर्गात्मकोसेदोसेदहेतुश्च कारणसेदऽइतिकृतएकंवैतस्मात्साधनधर्ममात्रात्तुबोधवस
ध्यःस्वभावोनान्यःमाभूत्पश्चान्निष्पन्नःपूर्वंजन्यस्वभावासाध्यस्तुकस्मान्नभवतीत्याह॥ब॥पूर्वंजन्यश्चान्निष्पन्नस्यचनिवारयितुमा
गायस्वभावसंभवाच्चनपूर्वंनिष्पन्नस्यापश्चान्निष्पन्नसाध्यःतस्मात्साधनधर्ममात्रात्तुबोधेवयास्वभावःसएववसाध्यस्वभावसिद्ध
साधनधर्ममात्रात्तुबोधएवस्वभावेस्वभावहेतवःप्रयोक्तव्याऽइतिस्थितोकार्यहेतोःप्रयोगःसाधर्म्यवानितिप्रकरणादयंक्रमोयं
यत्रधूमऽइत्यादिमत्रघतत्राग्निरित्यादिविधिःतथाचनियमार्थःपूर्वंवदवगंतव्यःतदनेनकार्यकारणभावनिमित्ताव्याप्तिर्दर्शिता १८
व्याप्तिसाधनप्रमाणविषयंदर्शयितुमाह॥यथामहानसादिति॥महानसादौहिपक्षेचयत्सत्तानाम्नाकार्यकारणभावान्मा

विनाभावोनिश्चितःअस्तिवहेतिसाध्यधर्मिणिपक्षधर्मोयमेवंरागऽइत्यादीतिनक्केवलंस्वभावहेतावित्यादिकार्यहेतौमिश्रएवेति॥
निश्चितःकार्यकारणभेदकार्यकारणभावनिश्चयोस्यवश्यकर्तव्यः॥यतोनयोर्व्यवस्थयाहेत्वर्थमेकोऽस्तितोतरीयकत्वादित्यत्रकेसाध
र्म्यवान्स्वभावकार्यंचयत्नेनतोपपद्यतेगादस्तीतः॥विधर्म्येवंतेदर्शयितुमाह॥विधर्म्येवतऽइत्यत्रचयत्नश्लेषणपरमितिय
मऽइहपमित्यस्तित्वान्नुवादःतत्रयत्नव्यतऽइत्यत्रयत्नेनविधिस्तदनेनदर्शनस्यसंबंदर्शनविषयत्वेनव्याप्तेकथिते॥अथवनिदर्शनमत्र
॥अत्रयत्नेननिदर्शनेनेतनसाधनिदर्शनविधिहितावत्साधनिदर्शनेःसाधनिदर्शनेनियतत्वात्साधननिदर्श
नव्याप्तिरुक्तिताःयदिवधर्मिणिसाध्यधर्मोतनवेदेनदर्शितस्मा घटनावेनसाध्यानावस्यव्याप्तत्वादस्तिवहेतुरितोव्यापकस्यसाध
नानावस्यानावोवत्व्याप्यस्यसाध्यानावस्यानावऽइतिसाध्या निश्चयानवतितातोविधर्म्यप्रयोगसाधनानावेसाध्यानावोनिय
मादर्शनायःसर्वत्रतिन्यायात्स्वभावहेतोर्विधर्म्यप्रया गमाह॥असत्यनित्यत्वऽइति॥इहानित्यत्वस्यसाध्यस्यानाव
हेतोरनावेनियमउच्यतेतेनहेत्वनावेनसाध्यानावोव्य स्तउक्तःव्यापिसाध्यानश्रयिस्वभावहेत्वभावासंभवात्।
स्तिमान्नुक्तकोवाशब्दऽइतिचयत्नेनमपियत्नधर्मोत्रघट॥ शैनमिहवसाधनानावस्यव्यापकस्यानावउक्तःतताव्यापिवि
साध्यानावोनिवर्त्ततऽइतिसाध्यगतिः॥ब॥कार्यहेतोर्विधर्म्यवद्वयोगमाह॥असत्यत्राविति॥इहापिवत्रुत्नानावोधूमानावेनव्याप्त
उक्तः॥अत्रवाग्निधूमऽइतिव्यापकस्यधूमानावस्यानावउक्तः॥तताव्यापकस्यवत्रुत्नावस्यानावेसाध्यगतिः॥ब॥नत्रवसाधर्म्येव॥
तिरकोनोक्तोविधर्म्यवतिदात्रयस्तत्रकथमेतत्त्रिरूपलिंगाख्यानमित्याह॥ब॥साधर्म्येणतिःसाधर्म्येणाप्यभिधेयेनत्रुक्तेऽत्रयाव
गम्यमाणेधर्मादितिमामर्थाद्विधर्म्येव्यतिरेकस्यगतिर्नवतिःहीतियस्मात्तस्मात्त्रिरूपलिंगाख्यानमित्यत॥ब॥यदिनामव्यति
रेकोऽन्वयवतिनोक्तस्तथापिन्वयवचनसामर्थ्यादवावसीयतेकथमसतितस्मिन्व्यतिरेकेत्रुघधूमेतेसाध्येनहेतोरन्वयस्य

MEMORIAL

L.D. Series-12.

नित्यत्वोत्पत्तिमत्त्वयोः साधर्म्यवादिनोऽपि ज्ञातंस्यात्तदावादिनोऽपि मे वंस्यात्ततः प्रमाणयति ज्ञातादिदंवादिनोऽसि वंसंदिग्धोऽसि वंदशोयित्तमा
ह॥स्वयमिति स्वतोऽत्मनः सादृश्यमसि वस्तदाश्रयणस्येति तस्य हेतोराश्रयणं। आश्रीयते ऽस्मिन्नर्थे वृत्तिरिति आश्रयणं हेतोर्द्योतिरिक्त आश्रय
नतः साध्यधर्मीकथ्यतेऽतत्रहि हेतुर्वर्त्तमानोगमकत्वेनाश्रीयतेतस्याश्रयणस्यमे देहे संदिग्धः स्वात्मनामे संदिग्धमानेऽदादर्शमाह॥यद्येति
वाप्याद्यर्थस्यसवाप्यादितन्नावेनवाप्यादित्वेनसंदिग्धमानोऽतत्संघातइति चेतनावयवादीनांसंघातः सन्दिग्धः अग्निमिद्धावग्निमि
द्धयोर्नवणादीनामानोऽसिद्धतत्रकेनचिद्यदाग्नेयोऽयंवाप्यादित्वेनसंदिग्धोनवतिततोऽसौगमकरूपानिश्चयानुमतयानिश्चितोव
ह्निजन्यत्वाजमकोयदाऽसंदिग्धस्तदागमकइतिअसिद्धता। स्वोदायः॥आश्रयणमिति समुदायइतियद्येतेहनिकंजइति।
धर्मीयर्वतोगरिनोगेनतिर्यग्निर्गतेनयच्छादितोनूनागोनिकं ज्ञानमद्यरइतिसाध्यंकृत्वायितादितिहेतुः॥केकायितंमयूर
धनिकषमयमाश्रयणमिति वक्तव्यंतदायातइतितस्यके। कायितस्यायातआगमनंतस्यदेशात्संजायतेयस्मादेशा
दागच्छतिकेकायितंतस्यविचमेव्यामोहेसति अयमाश्रयणमि तिनिर्गतेरिवबजइतिनिकंजेभ्यस्तुयदाकेकायितायातनिकं
जेविचमः किमस्मान्निकंजात्केकायितमागतमादोस्विदन्यस्मादि तितदामयाश्रयणमिवइतिधर्मिणोसिद्धावपिअसिद्धमुदा
हरतियाष्टांतिकेसर्वस्मिन्नगतःस्थितः सर्वगताद्यापीतियावताद्यापिहे आत्मनः साध्यसर्वत्वोपलब्धेर्लिंगंसर्वत्रादृश्योपल
भानाः सुखदुःखेच्छाद्वेषादयोगुणाश्यस्यात्मनस्तस्यलाक्षणिकस्यतेनगुणेनगुणिनमंतरेणवर्त्तेतेगुणानांगुणिनिसमवायात्तन्निष्क्रिय
श्चात्मातत्रयदिद्यापीननवेत्कथंदक्षिणाएवेतरेतरोपलब्धेरास्मुखवादयोमध्यदेशोपलब्धेरनुतस्माच्चसर्वगतआत्मातदिहाबो
धस्यात्मेवनसिद्धः॥किमुतसर्वत्वोपलब्धमानगुणत्वेसिद्धेत्यसिद्धोहेतोरानासः॥इदंमाश्रयणंदेहेनधर्मिसंबंधदर्शनक्र
मसंबंधेसिद्धोधर्मीक्रमइत्यतयोर्विशेषणं॥तदेवामकस्यस्तुयस्यधर्मिसंबंधस्यासिद्धावसिद्धोहेतोरानासः॥तथापरस्यैकस्य

रूपस्याविपक्षेसपक्षेसत्त्वाख्यस्यासिद्धावनेकांतिकोहेतोरानासः एकांतःएकोतोनिश्चयः सपक्षोजनमस्यैकांतिकःनैकांति
कोनैकांतिकः॥यस्मान्नसाध्यसनविपर्ययेयस्यनिश्चयोपिचतद्विपरीतःसंशयःसाध्यतस्योःसंशयहेतुरनैकांतिकउक्तस्तमुदा
हरतियद्यत्पादितानित्यत्वमादिर्यस्यसाः॥नित्यत्वादिकोधर्मआदिशब्दात्प्रयत्नानंतरीयकत्वंप्रयत्नानंतरीयकत्वंपरिगृह्यतेऽप्रमे
यत्वमादिर्यस्यसप्रमेयत्वादिकआदिशब्दान्नित्यत्वमपरिगृह्यते। शब्दस्यधर्मिणोनित्यत्वादिकेधर्मेसाध्येप्रमेयत्वा
दिकोधर्मः॥अनैकांतिकश्चासौमणिद्विपक्षेसत्त्वमसिद्धतयादि अनित्यःशब्दःप्रमेयकृतत्वादाकाशवत्घटवद्वेतिनित्यत्वमत्यक्षेकादशेत्रिविधदादावस्मि।
पक्षविपक्षयोरपिअप्रयत्नानंतरीयकश्शब्दःअनित्यत्वात्विद्युदाका नित्यःशब्दअमूर्त्तत्वादाकाशपरमाणुवत्कर्मसेघटवद्वेति॥
शवत्कर्मवत्वेतिसाधनेसामान्यवत्वेतिदृष्टांतेनाकाशादीमयपक्षेपिसपक्षेप्रयत्नानंतरीयकत्वसंवेत्तावात् णेवत्वेतिपरमाणोरुभयपक्षेकेदशेप्रयत्नोवविपक्षे
अमूर्त्तत्वेसतिनायेकदेशेहेतिउभयोरेकदेशेआकाशेकर्मसे णत्वावेशेविपक्षेस्वस्वपरमाणुसपक्षेकेदशेप्रयत्नोवविपक्षे
कदेशेनवर्त्ततेमूर्त्तत्वात्घटपरमाणुवत्तथोः॥नित्यास्वपरमा णत्वावेशेविपक्षेस्वस्वपरमाणुसपक्षेकेदशेप्रयत्नोवविपक्षे
त्रुविधस्यत्रुविधस्यपक्षधर्मस्यासत्त्वमसिद्धविपक्षेतातानेकांति कृतायथावास्यरूपस्यासिद्धावनैकांतिकस्यास्यैवविपक्षेसत्त्वा
स्यरूपस्यसदृशानेकांतिकस्तमुदाहरतियथेतिअसर्वज्ञइतिअसर्वज्ञत्वंसाध्यंकृत्वेतिवक्तव्येतत्रुक्तंसाध्यधर्मीरागा
दिर्यस्याप्तस्यादेःसरागादिःसयस्यास्तिसरागादिमानितिद्वितीयंसाध्यंवक्तव्यंरागादिमत्त्वस्यसत्त्वंसाध्यंवक्तव्यंनार्घंतस्तस्य
र्वज्ञत्वेरागादिमत्त्वेवसाध्येसत्तेवक्तृत्ववचनशक्तिस्तदादिर्यस्योनोपनिषदादिःसवक्तृत्वादिकोधर्मोनैकांतिकंसंदिग्धविपक्षाद्या
वृत्तिर्यस्यसतथोक्तः॥असर्वज्ञत्वेसाध्येसर्वज्ञेविपक्षेवक्तृत्ववचनादिःसत्त्वमसंवामंदिग्धमतोनज्ञायतेवक्तासर्वज्ञस्तावक्तासर्वज्ञ
त्यनैकांतिकंवक्तृत्वं॥नतुसर्वज्ञोवक्तानोपलभ्यतेतत्कथंवचनसर्वज्ञमंदिग्धं॥अतएवसर्वज्ञोवक्तानोपलभ्यतइत्येवंवक्तारस्येव

ज्ञातीयकस्याद्यक्षणस्य संदेहदेवेत्यादि। अदृश्यात्मविषयोयस्यतस्यनावोहृश्यात्मविषयश्चेतनसंदेवदेवेत्रेयतो
दृश्यविषयोऽयत्नेनःसंदेहेनानिश्चयेत्रमतोःसर्वज्ञविषयेक्षातमर्वज्ञोवक्त्रादयोहृत्रिःसंदिग्धानाद्यत्नेनादःसंदिग्धेवक्त्र
त्रमभ्रमोपित्रमर्वज्ञत्रेनमहवक्त्रस्यविरोधादेतन्नसर्वज्ञत्ववक्त्रत्रयाविरोधेनाभिविरोधानावाद्यकारणाद्यतिरेकेनसिद्ध्य
तीतिसंबंधः। ज्ञानिमंतेत्यतिरेकंदर्शयतियःसर्वज्ञइतिमाधानावरूपंसर्वज्ञत्रमद्यमवक्तानस्यतीतिमाधनस्यवक्त्रत्रस्यानावो
विधीयतेतेनमाध्यानावःसाधनानावेनियतत्वात्तस्यत्रवक्त्रइतिद्यापिमानाहृशोद्यतिरेकोविरुद्धेमतिवक्त्रत्रसर्वज्ञत्रयोःमि
थोमत्रविरोधस्तस्मान्नसिद्धतीतिकेनचिदुच्यतेतान्प्रतिसंदेहाद्यतोविरुद्धास्व स्वस्मात्सोदहेःसंदेहाद्यतिरेकासिद्धिःकथंविरुद्धानावःहि
र्यस्मादर्थक्रियाविधत्वविरोधीनान्यःतस्मान्नत्वक्त्रसर्वज्ञत्रयोर्वि रुद्धःकःपुनरसौहिविधोविरोधइत्यादाह अविकलकारण
स्येति। अविकलानिसमग्राणिकारकाणियस्यसतथोक्तःयस्य कारणविकल्यादनावोनस्यकेनचिदपिविरोधगतिःतद
र्थमविकलकारणयहणं।नन्वयस्याविकारणस्यकल्पतस्याहं पिमिहत्तिरश्चाकाकेनचिदयिकर्त्तेतकुतोविरोधगतिः।ए
वंतर्हिविकलकारणस्याप्ययकृताकारणविकल्यादनावःतनविरो धमतिस्वभावसतियोयस्यविरुद्धःसतस्यकिंविकरणवातादि।
ज्ञीतस्यर्शस्यजनकोनदृश्यःशीतस्यर्शेतिरश्चननचाक्रिप्रतिबधमज्ञातस्यर्शस्यनिवर्त्तकोविरुद्धःतस्माच्छुविकल्पकारविरुद्धोजनक
णवनिवर्त्तीयमहानवस्थानविरोधश्चायंतनोविरुद्धयोरेकस्मिन्नपिक्षणेमहावस्थानंयदृहर्त्तेद्दृश्यतेविरोधनावोवनिकटस्थयोर्ग।
वनिवर्त्तेनिवर्त्तेकस्मावःतस्माद्योयस्यनिवर्त्तकःसतेयदिपरंहतीयक्षणेनिवर्त्तेयतिःप्रथमेक्षणेसन्नियतत्रसमर्थोवस्थानेयोगोनवतिहि
तीयेक्षिस्वसमर्थेकलतिःहतीयेचसमर्थेनिहत्तेतद्देशमाक्रामतिनचालोकोगतिधर्माक्रमणजालतरंगन्यायेनतद्देशमाक्रामयं
स्तदाद्यंधकारनिरंतरमालोकक्षणंजनयतिःतदालोकःसमीपवर्त्तिनंधकारंसमर्थंजनयतिःततोःसामर्थ्यंतस्ययस्यसमीपवर्त्ती॥ २४

लोकोःसमर्थेनिहत्तेतद्देशोज्ञायतेआलोकइत्येवंक्रमेणआलोकेनांधकारोयनेयःतथोल्मर्शेनशीतस्पर्शोनिवर्त्तनीयोदाह्या।
लोकस्यविरोधकारदेशोजनयतेतदायतःक्षणादंधकारदेशस्यालोकस्यजनकःक्षणउत्पद्यतेःततएवांधकारांधकारोनराजननासमर्थेन
त्यत्नस्तनोःसामर्थ्यावस्थाजनकत्वमवनिवर्त्तकत्वमतस्ययस्मिन्नक्षणेजनकस्यतमृतीयक्षणेनिहत्तोविरुद्धोयदिशीघ्रंनिवर्त्तेतजन्य
जनकस्यावाद्यसंतानस्यार्थिरोधोनक्षणयोर्यद्यपिवस्तुसंतानोनामवस्तुतयापिसंतानिनोवस्तुस्वरूपाख्यातायंयरमार्थानक्षणयोर्विरोधोपि
उवक्षनोक्षणानांयवेतःसस्तुदहनक्षणेषुहत्तानअपिशीतक्षणानिहत्तिधर्माणोनवंतीतिसंतानयोर्निवर्त्तनिवर्त्तकत्वनिमित्ते वा
विरोधस्तिष्ठतेसर्वेषांयरमाणूनांसत्यपेकदेशावस्थानासावेतवि साधहतरसंतानाःनिवर्त्तनात्रेषांगतिधर्मोद्यालोकोयंदिशम
माक्रामतितद्दिशंनोविरोधिसंतानान्निवर्त्तयतीतितोयवर। एकदेशावस्थादीपस्यालोकांधकारनिकटवर्त्तिन्यपिनांधकारंनि
वर्त्तयति।अथकारःक्रोतायोदिशिआलोकक्षणांतरज नानासामर्थ्योत्कारणासामर्थ्यहेतवश्चतेसंतानानिष्टमे
वविरोधंदर्शयतासवतइतिकृतेनवतःप्रबंधेनवर्त्तमानस्य शीतस्यर्शसंतानस्यालोकोन्यस्यासस्यर्शसंतानस्यनावेस
शात्कार्यिकश्चिज्जन्यजनकनावोनामविरोधोस्तिकारणाद्यर्थिकाउस
कार्यंयहत्रिरतोवास्तवणवातवन्ननिहत्तवस्तुनिकश्चिद्विरोधोनामविरोधास्तिदहननिमित्तेशीतस्यर्शस्यक्षणांतरजननासामर्थ्यमा
तविरोधोपिवास्तवणवोदाहरणमाहाशीतचोल्मश्चतावेवस्यर्शोतयाविशीतोल्मस्यर्शोयोहिसर्ववह्निरोधीयोजनीयःद्वितीयमधिरो
धेदर्शयितुमाहाःयस्मात्स्वयंपरिहारःपरित्यागःतेनस्थितेतेलक्षणेरूपंयस्यासजावःयस्मात्स्वयंपरिहारस्थितेतेलक्षणेतातयाहृश्यस्मिन्न
रिस्थिद्यमानेयद्यवस्थिद्यतेतत्परिस्थिद्यमानमवस्थिद्यमानंयरिहारेणस्थितरूपंदृश्यंनीलेवयरिस्थिद्यमानेतारूपंत्रेक्रतिश्चस्थिद्यत
तदद्यवस्थेदंनन्नीलंपरिस्थेदःप्रसंगावतस्माद्वस्तुनोभावानावोयस्मात्स्वयंपरिहारेणस्थितरूपोनीलाद्वयदन्यरूपंतन्नीलानावाद्यनि

MEMORIAL

:संयहात्को ऽकरणाद्यत्रात्मा किंतत्स्वात्मकमन्यन्निरात्मकं ततो नान्योन्याश्रयमितिसंशयहेतुश्चकारो ऽप्यर्थः सर्वत्रसंशयहेतुरित्यायद्वि
तीयमाह॥ब॥नायमनयात्मकानात्मकयोर्भिन्नकालत्वात्मकयोर्वा नात्मकेवात्मकेवाहेतुः सत्रावस्थानिश्चयो न्हिद्वावपिरूपादिमत्त्वज्ञानवत्प्रतीयमाणादिर्वस्व
धर्मश्चावतत्स्थानयोरेवर्तेतइत्तावदेवज्ञातावित्रेयेतुहेतुर्निश्चयोनास्त्यधस्तादाह॥ग॥स्वात्मकत्वेननिरात्मकत्वेनवाविद्यमाणस्य
क्रमेणसिद्धेतिश्चितेवस्तुनिप्रमाणादेर्धर्मस्यसर्ववस्तुव्यापिनोःप्रकारयोरेकत्रनियमज्ञावस्यसिद्धेरनेकांतिकोऽनिश्चितश्चात्तदेवमसाधारण
स्यधर्मस्यानेकांतिकत्वेकरणाद्दयमनिहितोयद्धधर्मश्चसर्ववस्तुव्यापिनोःसाधारणोयःसाधारणावानद्यत्यनेकांतिकस्तस्माद्भयसेहारव्याजे
नयद्धधर्मोवेदर्शयतितस्मादित्यादिना॥ङावच्छरीरमसर्वेव्यधीयद्ध धर्मइत्यर्थःयस्माच्चयोरेकत्रापिनहेतुर्निश्चयस्तस्मात्त्यान्तव्यति
श्चितोवस्तुधर्मोहिसर्ववस्तुव्यापिनोःप्रकारयोरेकत्रनियत मज्ञावोनिश्चितःप्रकारांतरात्रिवर्त्ततेततश्चवाह॥सात्मकाद
नात्मकाद्यसर्वस्माद्वस्तुनाद्यात्रवैनासिद्धेरितिप्राणादिरुक्तः वद्धक्तश्चिद्रूपादिर्नेहेतुरपवादतश्चतावदवमाशंक्याकंसात्म
कादनात्मकाद्वाकियतोनिहेतुःसर्वस्माद्वस्तुनिहेतुर्नावर्मीयत ततोनक्तश्चिद्व्यतिरेकोयद्येवमत्रयोस्तयोर्निश्चितइत्याह
॥नवतत्रसात्मकेनिरात्मकेवार्थेत्रेतिअत्रयंवाक्यप्राणादिःउक्तः इत्याह॥ब॥एकात्मनिसात्मकोनात्मकेवासिद्धेःकारणंवस्तुध
र्मतयातयोर्द्वयोरप्येकत्रवावर्त्ततइत्यवसितः॥प्राणादिर्नत्रसात्मकंवावावर्त्ततइतिउक्तोत्रयनिश्चयोनत्रवस्तुवादिनोनर्कं
विसात्मकमस्तितोस्यहेतोर्नैसात्मकेत्रायानद्यतिरेकइत्यत्रतिरेकयोरनावनिश्चयःसात्मकेनत्रसत्रावसंशयइत्याशंक्याह॥
ब॥नाप्यसात्मकावस्तुनस्तस्यप्राणादेरत्रयव्यतिरेकयोरनावनिश्चयोनाप्यत्रनिरात्मकात्सात्मकादनात्मकादितित्रयंवमाद्यतिर
कश्चाशंक्याऽऽहद्याद्यकथमत्रयव्यतिरेकयोर्नानावनिश्चयइत्याह॥एकस्याव्ययस्यव्यतिरेकस्यवयोःनावनिश्चयःसोपरस्य २७
द्वितीयस्यनावनिश्चयंतरीयकोनावनिश्चयस्यचनिवारातस्यनावस्तत्रंतस्मात्त्रयाणकानावनिश्चयापरनावनिश्चयंतरीयक

स्तस्मान्नहयोरेकत्रानावनिश्चयःकस्मात्पुनरेकस्यानावनिश्चयात्रनिचारीत्याह॥ब॥अत्रयव्यतिरेकयोरन्योन्यत्रवत्तेदरू
पत्रादितिअन्योन्यस्यवत्तेदोनावःसएवरूपंययोस्तयोर्नीवस्तुत्रैतस्मात्कारणादत्रयव्यतिरेकोनावासावानावानावोवयरव्य
वत्तेदरूपोयस्यव्यवत्तेदनयतारिछिद्यतेतत्तत्यरिहारेणव्यवस्थितंस्वनावव्यवत्तेदनचनावःपरिछिद्यतेतस्मात्स्वनावव्यवत्तेद
नानावोव्यवस्थितोनावोहिनारूपोयाद्योविकल्पेनदर्शितानिरूयतावव्यवछिद्यरूपमाकारव्यरिछिद्यतेतथाचमत्यत्रयान
र्वोव्यतिरेकोव्यतिरेकानावश्चात्रयःततोत्रयानावनिश्चितेव्यतिरेकोनिश्चितोनवतिव्यतिरेकानावेवनिश्चितोत्रयोनिश्चितानवति
वस्माद्यदिनागमात्मकमवस्तुनिरात्मकवावस्तुतथायितयो र्नघाणादेरत्रयव्यतिरेकयोरनावनिश्चयएकत्रवस्तुनियतस्य
वस्तुनोयुगपन्नावानावविरोधात्तयारनावनिश्चययोगात्रवघ तिरात्रद्यत्रणधात्मकानात्मकवस्तुनीसदसतीर्किंतत्र
माणात्तरोधादितिहेतोर्मदिरेतेतत्तत्रयोःघाणादिमत्त्वस्य हसत्त्वंशंक्योयतएवक्तविदत्रयव्यतिरेकयोर्नानावनि
श्चयोनाप्यनावनिश्चयस्ततएवात्रयव्यतिरेकयोःसंदेहोयदिउ क्तविदत्रयव्यतिरेकाणामेकस्याप्यनावनिश्चयःस्यात्सएवदि
तीयस्यनावनिश्चयइत्यत्रयव्यतिरेकसंदेहएकस्मात्स्यात्तायतस्तु नक्तविज्ञानावानावनिश्चयस्ततएवात्रयव्यतिरेकयोःसंदेहः।
संदेहाज्ञानेकांतिकात्कस्मादानेकांतिकः॥ब॥साध्यस्यायहिंसदसत्त्वंसंदेहेनसाध्यस्यनविरुद्धस्यासिद्धितंवसात्मकानात्म
कात्यापरःपक्षस्तस्मान्नव्यतिनततःप्राणादिमत्त्वहिंसेणेतीवद्धशरीरसंशयआत्मनोवानावयोरित्यनेकांतिकःप्राणादिरितित्रय
णांरूपाणामसिद्धासंदेहेनदोषात्रयपाद्यायसंदेहन्नाह॥ब॥एवमित्यनंतरोक्तक्रमेणयोसंशयएकैकरूपयदाअसिद्धसं
दिग्धोवानवतिहेहेत्वाअसिद्धसंदिग्धेनवतस्तदासिद्धस्यविरुद्धआनेकांतिकश्चतेहेत्वानासायघायोगमितियस्यासिद्धोसंदे
हादवायोहेत्वानासोयुज्यतेसतस्यासिद्धेःसंदेहाद्यद्यवस्थाप्यतइतियस्ययस्यायनयनयोगोयघायोगमितिब॥नत्रघावा

यंण विरुद्धवायोपि संशयादङ्गरुक्तो हेतुरसाधितस्यय हि रुद्धं तन्न व्यभिचरति सविरुद्धाद्व्यभिचारीयद्विरुद्धआगमोसाधनांतरमिद्ध
स्यधर्मीस्यविरुद्धसाधनात् अव्यभिचारीवस्यसाध्याव्यभिचारात् विरुद्धाव्यभिचारी सत्यमुक्तआचार्यणमयाविहनोक्तः कस्मादित्याद
॥ ७ ॥ अनुमानस्यविषयः प्रमाणमिद्धं विरुद्ध्यंयतो ह्यनुमानमेनवः सानुमानस्यविषयः प्रमाणमिद्धाद्यविरुद्ध्याद्दनुमानमेनवस्तस्मा
न्नदेवानुमानविषयरुस्मिन्प्रकृतेनविरुद्धाव्यभिचारमेनवः प्रमाणमिद्धंहित्विरुद्ध्येप्रस्तुतेसत्यवदेद्यानासमेनवतिःयस्यप्रमाणमिदंरु
द्धंनविरुद्धाव्यभिचारिणःप्रमाणमिद्धमस्मिन्विरुद्ध्यंअतोनमेनवस्तोमेनवानोक्तः कस्मादमेनवइत्याद ॥ ७ ॥ नहीतियस्मान्नमेनवा
स्मिविरुद्धतायाःकार्यंद्वयलावस्थतयोरुक्तलक्षणयारितिःकार्यस्य कारणऊन्मलक्षणंतद्वोस्थलावस्यवसाध्यसाधनत्वंतत्रयकार्यं
यश्चस्थलावःसरुपमात्मकारणंद्रव्यंकंचस्थलावंवेत्यज्यमवे तत्येनविरुद्धःस्यात्अतुयलनस्यवोक्तलक्षणस्यवेतिद्वण्
ड्यलंनवेद्वान्द्रयलंनलक्षणंतस्यापिवस्थलावाद्व्यभिचारिवि ९नविरुद्धत्वमेनवःस्यादेतितत्प्रतेत्योन्योनविष्टतीत्याद
नवान्यप्रतेत्योःव्यभिचारीत्रिन्योःतरुविशेषवद्देहत्वंहिक्रतस्यवि र्यदिह्यागेनायंदङ्गदोयउक्तइत्याद ॥ ७ ॥ यस्माद्यस्थलावल
द्देहेनमानेनमेनवतिःतस्मादागमाश्रयमनुमानमाश्रित्यविरुद्धा व्यभिचार्युक्तआगमसिद्धंहियस्यानुमानस्यलिंगविरुद्ध्यंतस्या
गमआश्रयोनत्वागमसिद्धमपिविरुद्ध्येप्रमाणमिद्धमित्याह ॥ ७ ॥ अवस्थुदर्शनंद्यलपद्दत्वमितिःअवस्थुनोदर्शनंविकल्पमात्रं
तस्यबलंसामर्थ्यंततःपद्दत्वेअप्रमाणंहिकल्पमात्राद्यवस्थावंविरुद्ध्यमागमसिद्धमनुमानस्यनद्यमाणात्तत्तत्रलेनुमानमाग
मसिद्धविरुद्ध्यक्रविक्रतमित्याह ॥ ७ ॥ तदर्थेति ॥ तस्यागमस्ययार्थेतीद्रियःप्रत्यक्षमनुमानाभ्यामविषयाक्रतस्मामान्यादिरुस्यवि
शेषस्यप्रकोतेषुआगमाश्रयमनुमानंसमवतितदाश्रयोविरुद्धाव्यभिचार्युक्तआवार्यणेतिःकस्मात्पुनरागमाश्रयेण्यनुमानेसं
वेदइत्याह ॥ ७ ॥ शास्त्रक्रतोविपरीतस्यवस्त्रविरुद्धस्यस्थलावस्योयस्मादाढोकनमार्थेषुतस्यसंभवाद्विरुद्धाव्यभिचारिसंभवः ॥ नो

त्यतिःविपर्यासेनविषयेस्माद्विशास्त्रकारः संतमसंतेस्वलावमाशेषयंतिःयदिशास्त्रक्रतोयिन्नोता अन्येषुद्रव्येषुकेआस्थामइत्याह
नहीतिनद्देनुषुकल्पनयादेहत्वंद्रव्यस्यअपिहत्ववस्तुस्थित्यातितोयथावस्थितवस्तुस्थितिर्निष्ठात्मकायोद्रयलंतलेषुअस्यमनवोनास्तिःअवस्थि
तेयमार्थमवस्तुतदनतिक्रोनायथावस्थितावस्तुस्थितिर्व्यवस्थायेषांतेयथावस्थितवस्तुस्थितयस्तद्विषयायावस्तुस्थितंतथाद्रव्यस्थापितान
कल्पनयातंतेषुनचोत्तरवकारोस्त्रियनविरुद्धाव्यभिचारिसंभवःस्यात् ॥ ७ ॥ तत्रविरुद्धाव्यभिचारिष्फदारणायसर्वस्मिन्सहावाद्र
स्थितेःस्वसंबंधिनिर्देशयदनिसंबध्यतइतिसर्वदशावस्थितेरनिसंबध्यमानत्वंसामान्यस्याद्रयसर्वगतत्वंविद्रद्रयतेतत्तद्रुणयदा
निसंबध्यमानत्वंसर्वगतत्वेनियतंतत्तद्व्यासंकल्पतेःइहसामान्यं कणादमहर्षिणानिष्क्रियंद्रव्यमेवोक्तंद्रुणद्रव्यमविःस्थेःसंबं
धिनिःसमवायनसंबद्धतयेतुकेनकणादशिष्येणद्रव्यक्रि ष्यद्व्यक्रियादितेषुवादशेषुसामान्यंस्थितेसाधयिष्यमाणमिदमु
यन्यत्रयथाकाशमितिःद्रव्यादिषुदशेनविषयोदृष्टंतआ काशमपिहिसर्वदशावस्थितद्देशाविनिःस्वसंयोगिनिर्यु
गपदनिसंबध्यमानत्वंसर्वगतंवानिसंबध्यतेवासर्वदशावस्थि तेःस्वसंबंधिनिरितिहतोःपक्षधर्मेचद्रव्यंनअस्यस्वलावहे
द्रव्येयोजयिष्यमाह ॥ ७ ॥ तत्संबंधीतितयोसर्वदशावस्थितयो द्रव्याणांसंबंधीसामान्यस्यस्वलावःसएवतत्संबंधिस्वलावस्त
तद्रुणद्रव्यादितद्रुणद्रव्यंबंधीकासावित्याह ॥ ७ ॥ तातद्देशसंनिहितस्वलावतातेषांसंबंधिनोदेशस्याद्देशेसंनिहितास्वलावोयस्यतत्ता
द्देशसंनिहितस्वलावंतस्यभावस्तत्तायस्यद्देयेषांसंबंधीस्वलावस्तन्नियमेनतेषांदेशेसंनिहितंभवतितत्रतस्यसंबंधित्वात्संबंधिना
तद्देशसंनिहिततासामान्यस्यनद्रव्यगोसंबंधीस्यामीतद्रव्यगोदेशसंनिहितस्वलावस्तद्यंसंबंधित्वात्तद्देशवमित्याह ॥ ७ ॥ नहीति
योयद्देशोनास्मिन्देशेयस्यसतद्देशस्तेनद्यानोत्यात्मनास्वरूपेणइहसामान्यस्यतद्देशोवसमवायलक्षणःसंबंधःसंभवतिनद्दे
शयोरेवानेनयत्रयत्रसमवैततत्तद्व्यात्मीयंतत्स्वरूपेणक्रोडीक्रुर्वसमवायिरूपंदेशंस्वात्मानंनिवेशयतितद्देशस्वरूपनिवेशनमेवनको

डीक्तगणोतत्तत्समवायस्तस्माद्यद्यत्समवेतंतत्तद्व्यंद्यात्तुवदात्मनातद्देशेमेनिहितंसवतितदयमर्थस्तद्देशस्तवस्तुध्यायनेतद्देश।
सत्याद्यापेतद्देशस्तत्तायाअनावेतद्यायनानावोत्।ध्यायनलक्षणःसमवायःसंबंधात्मात्दस्तिवंधायनमतस्तद्देशमेनिहिता
त्मिनितदयंस्वसावदेत्तु॥ठवरप्रयोगेदर्शयितुमाह॥ठ॥द्वितीययोर्यतिा॥यद्यत्तस्तैर्लक्षणतोविषयतोविषयतोपाग्रहणमित्यर्थः।
णतेनद्यस्यात्तुयलक्षिमत्रद्यतत्तत्रास्तीत्यसद्यवहारविषयत्वविदितंततोद्याप्रहणात्तुयलक्षेद्यंयत्समसद्यवहार्यंवदर्शितंतद्यदे
ति।क्रुविदमनयटोदृष्टांतः।यत्रधर्मंवदर्शयितुमाह॥ठ॥नोयत्नद्यतेवेति।द्यक्रेरंतरालद्यक्तंतस्वद्यक्तिश्रन्यवाकाशेदृश्य
मयिकस्यांविद्यक्तोगोसामान्य॥अश्वा।दिषुद्यक्तंतरेषुद्यक्ति अन्येवाकाशेनोयत्नद्युतेतस्मान्नतेषुस्तीतिगम्यते।अयमनुयत्ने
नःस्त्रीक्तद्यस्तनावाःयस्यस्यविरुतिोयावार्थीतयोःसाधन रात्तावेकस्मिन्नधर्मिणिसंशयंजनयतोनद्येकोर्थोयस्यस्या
विरुद्धव्यतिरावानविरुद्धमहेतिाएकनवात्तद्यत्रद्यक्तिश्रन्ये वाकाशेमत्रोअयत्नेणाचनुयत्नेतेनासत्वेसाध्येतेनावेक
स्मेक्तदाएकत्रसत्वमसत्वेवायुक्तंतयाविरुथात्तस्मादाग मस्मिन्द्रव्यसामान्यस्यसर्वगतत्वयोःसाध्ययोरतोविरुद्ध
व्यनिवारिणोजातोःयतःसामान्यस्यैकस्ययुगपत्सर्वदेशा। वस्तितेरनिसंबद्धत्वेचाक्रयगतेद्रव्यत्वंयातःसर्वसंबंधि
त्वात्सर्वगतंद्रव्यद्यादंतरालाच्चयत्नेनादसर्वगतत्वान्नतःशास्त्रकारेणद्रव्यान्नत्वमयत्नतोविरुद्धव्यान्नोधर्मात्तु
क्तो।इहविरुद्धव्यनिवार्यवकाशादत्तइतिनवस्तुन्यस्यादतोःसंनत्वइतिउक्तादत्तानामात्मनश्चसमवायेनावयवद्रव्येद्रव्य
त्वउक्तास्तत्प्रसंगनदेवानामात्मवासाधनावयवत्वादृष्टांतावक्तव्यास्तत्रप्रसंगनवदृष्टांतानामात्मक्रघःनाक्तानोक्तइ॥
त्याह॥ठ॥विरूणदेवस्तक्तिंदृष्टांतेःस्यादेतत्त्वावतानाघेपतीतिश्रित्याह॥ठ॥तावतेवेति।उक्तलक्षणेनेवहेतुनानवति २१५
साध्यपतीतिस्ततःसएवगमकस्तत्तस्यवनमेवसाधनेनदृष्टांतोनामसाधनस्यावयवःयत्तस्यायेनावयवास्तनास्यदृष्टांतस्य

तल्लक्षणहेतुलक्षणात्पृथक्युच्यतेःकथंतर्हिदातार्थोप्रतिनिश्चयोयद्यदृष्टांतकारहेतुरितिवोच्यतेदृष्टरदृष्टांतकएवाअपितुनरहतोःप्य
दृष्टांतानामहेवंतर्हतएवदृष्टांतात्तएवोक्तानास्यलक्षणंस्युच्यतेःनत्वेवमुक्तंनास्यलक्षणमुच्यतइतियद्येवंहत्वयथागितोपिल
क्षणवक्तव्यमावत्याह॥ठ॥गतार्थत्वात्तागतार्थोत्रयाङनमनिश्चयंवायस्यदृष्टांतलक्षणमतत्रयातस्यलावस्तत्वेतस्मादृदृष्टांतलक्ष
णंस्कव्येतादृष्टांतयतीतियंयास्यात्तादृष्टांतयद्धेतुलक्षणादेवावगितस्तातादृष्टांतलक्षणस्ययत्प्रयोजनंदृष्टांतयतीतिस्तजतेनि
श्चयनमनिश्चयंकागतंज्ञातेदृष्टांतोस्वंकयंगतार्थत्वमित्याह॥ठ॥स्तोकृयमुक्तमालदनसामान्येनसाधारणेकार्यस्थलावाद्रव्य
लेनानामेतल्लक्षणमित्यसंःकिंतुनस्तस्यलक्षणवसंविं एकाद्यसर्वस्माद्यावृत्तिर्यीकृयद्रव्यमतदालदेनोक्तानवस्सामान्यमु
क्तमपिशाकंज्ञातुमतस्तादवविशेषनिश्चेवक्तव्या।अतस्तु तरपिविशेषेणविशाद्यवेतोजन्मतन्मात्राबुबोधादर्शनीयाद्यक्तो
कार्यस्यजन्मज्ञातव्यमुक्तंजन्मनिहिज्ञातेकार्यस्य मयलक्षणवसंविएकाद्यसर्वस्माद्यावृत्तिर्ज्ञातानवतिस्वसा
वस्यतन्मात्राबुबोधादर्शनीयउक्तमत्रदितिसाधनेतदव तन्मात्रसाधनमात्रस्याबुबोधाःगमनंसाधनमात्रलावेलावः
साध्यस्यतन्मात्रमाविशमवहिसाध्यस्तादात्मंसाधनस प्रयदास्वलावोज्ञातोनवतितदास्वलावादतासएवलक्षणवसंवि
एकाद्यसर्वस्माद्यावृत्तिर्ज्ञातानवतितादवसामान्यलक्षणंविशेषात्मकंज्ञातव्यंनान्यथातोविशेषलक्षणमुक्तःकिमतोयदिना
मेवमित्याह॥ठ॥ज्ञातव्यसामान्यलक्षणादर्शयितुकामेनविशेषलक्षणादर्शयतायवंचदर्शनीयमितिसंबोधायचधूमस्तत्रास्निरि
तिकार्यादतार्थोप्रतिपत्तिरितिद्यक्तिरुक्तेत्याद्यस्मिन्कार्यकारणलावसाधनात्प्रमाणान्निश्चीयतेततोयद्यमहानसइतिदर्शनीयमसत्यौनस
वत्येवधूमइतिव्यतिरुक्तोदर्शितःसवयवेतरस्मिन्निनितिदर्शनीयावृत्तिनिर्दिधूमनिहत्तौनियतादर्शनीयाभावमहानसा
दितरद्दर्शनीयाव्यत्रकृतकत्वेतत्रानित्यत्वमितिस्वभावहेतार्थोप्रतिपत्तिरितिअनित्यत्वाभावेनसवत्येवकृतकत्वंइतिव्यतिर

MEHRANGARH MUSEUM LIBRARY

आनेन नोयात्रा साधर्म्यो र्थो पात्र निरूप्योगइति वक्रदोषादयं दृष्टांतदोषावक्रात्यत्रयरा उतियादयितव्यस्ततोयदिनामनइष्टंवस्तुतथा
पिवक्राइष्टंदर्शितमितिइष्टमेवातद्विपरीतोत्रयोयस्मिन्दृष्टांतेसतयोक्तस्तमेवोदाहरति॥ आयदनित्यंतत्कृतकमितिकृतकत्वमनि
त्यत्वनियतदृष्टांतेदर्शनीयंयत्वंकृतकत्वादनित्यत्वगतिःस्यात्अत्रत्वनित्यत्वंकृतकत्वेनियतंदर्शितं॥ कृतकत्वंचनियतासत्वोक्त
मनित्यत्वेततोयादृशमिदंकृतकत्वमनियतंनियतमनित्यत्वेदर्शितंतादृशान्नास्तिनित्यत्वप्रतीतिस्तथाहियदनित्यं नित्यत्वमदृश्य
तत्कृतकमितिकृतकत्वेविदितंअतोनित्यत्वंनियतसंकृतकत्वेनतुकृतकत्वमनित्यत्वं॥ ततोयथानित्यात्वादनियतात्प्रयत्नानंत
रीयकत्वेनप्रयत्नानंतरीयकश्चप्रतीतिस्तद्वत्कृतकत्वादनि त्यत्वप्रतियत्तिर्नेत्यर्थः॥ अनित्यत्वेअनियतत्वात्कृतकत्वमित्ययमिदंवक्ष्य
तकत्वंवस्तुस्थित्याअनित्यत्वेनियतंतथाप्यनियतंवक्रादि र्शितंतःअतःस्वयमदृष्टमपिवक्रदोषात्दुष्टंतस्माद्विपरीतात्व
स्यापिवक्रत्वंयथाअत्रवस्तुतःप्रागर्थोक्तमानेववक्रत्वंपि दोषश्चित्यतइति॥ ७॥ साधर्म्येणतद्दृष्टांतदोषाचक्रावैधर्म्ये॥
णापिदृष्टांतदोषाश्चक्रकामआह॥ ७॥ नित्यत्वेनादृश्या साध्यहितावमूर्तत्वेपरमाणुर्विधर्म्यदृष्टांतःसाध्याद्यतिरिक्तोनित्य
त्वात्समाणूनांकर्म्मसाधनाद्यतिरिक्तिअत्रत्वेद्याकर्म्मणाअ एकादशमुनयाद्यतिरिक्तिनित्यात्वादमूर्तत्वाच्चसाधर्म्यादितिसाधर्म्य
निसाध्यादिनिसाधर्म्यसाधनोनयानित्यत्वामव्यतिरेकोनिदृष्टांतोनावःसत्यमस्तितमाध्याद्यव्यतिरिक्तिकिंतुत्वेदोषदृष्टांताअयंतुदो
दर्शमाह॥ ८॥ तत्वेति॥ साधर्म्यद्यतिरेकःसाध्यव्यतिरेकःसंदिग्धःसाध्यव्यतिरेकोयस्मिन्नसंदिग्धंसाध्यव्यतिरेकंसआदिर्यस्यो
ततथाक्तःसंदिग्धसाध्यव्यतिरेकमुदाहर्तुमाह॥ ७॥ सर्वज्ञेति॥ अत्रसर्वज्ञाश्चेत्येकंसाध्यंअनात्मत्वंक्षणदीपाश्चेतिद्वितीयंधर्मिक
लादयश्चेतिधर्मी॥ अविद्यमानसर्वज्ञतत्वादिहेतुः॥ सर्वज्ञतावक्तृता चतयोर्लिंगभूतःप्रमाणत्रितयोलिंगात्मकःप्रमाणत्रितयोयो॥ विद्य ३१
मानःसर्वज्ञतावक्तृतालिंगभूतःप्रमाणत्रितयोयस्मिन्नसत्यक्तेशासनोतादृशशासनेसत्यक्तोतेतस्यात्॥ तयोर्लक्षणंत्वेतत्स्मात्प्रमाण

तिश्चयोज्योतिर्जीनोयदृशाश्चहानिजेतोयदिदिक्पिलादयःसर्वज्ञाआत्मावास्मदस्मदाद्योतिर्ज्ञानादिकंकस्मान्नोयदिष्टवंतःनावाय
दिष्टवंतस्मान्नसर्वज्ञाआत्मावा॥ अत्रप्रमाणविधर्म्योदाहरणंयःसर्वज्ञआत्मावास्मद्योतिर्ज्ञानादिकंसर्वज्ञतानालिंगनंतमु
यदिष्टवान्नयथाऋषभोवर्द्धमानश्चतावादीयस्यसऋषभवर्द्धमानादिर्दिगंबरणांशास्तासर्वज्ञश्चास्थेतितदिहविधर्म्यादाहरण
मदृश्यनादरसर्वज्ञत्वस्यानालीयाश्चव्यतिरेकोव्याप्तिःसंदिग्धायतोऽद्योतिर्जीनोवोयदिशोदसर्वज्ञश्चनवेदनात्मोवाकोऽविरो
धोनेमित्तिकमेतत्ज्ञानंचनिवार्यतेसर्वज्ञत्वमङ्गमायायत्॥ ७॥ संदिग्धःसाधनव्यतिरेकोयस्मिन्नसतायुक्तःतमुदाहरति॥
यथेति॥ ७॥ ऋक्सामयजुर्विद्यात्रितयीतोवत्रितयीविदूतन आप्तेवचनंयथास्यात्तिसाध्योविवक्षितइतिकपिलादिर्धर्मीरागादिम
ज्ञादितिहेतुः॥ अत्रप्रमाणविधर्म्योदाहरणंसाध्याभावः साधनाभावनयत्रप्रोदर्शितंतद्वैधर्म्योदाहरणंयाप्तेवचने
यथोक्तयाव्यावचनाऽतिसाध्यनिदृत्तिमदृश्यनतेरागा दिमंतइतिसाधनाभावोविदितःगौतमआदिर्यस्यततो
क्रामद्वादयोधर्म्मरागाद्यात्मिकास्मृतयस्तत्राकर्त्तारः॥ त यीविद्यादिव्याख्यानयाव्यवचनाधर्म्मेणशास्त्रेतरागीवीतरागश्च
दृश्तिःइत्यधर्मीव्यतिरेकविषयायागौतमादयइतिगौतमाः दिर्नोरागादिमत्त्वस्यसाधनस्यनिदृत्तिःसंदिग्धायद्यपितयाप्तेवच
नात्स्वयंविदृश्यापितकिंसरागोऽतवीतरागोऽतिसंदेहः॥ ७॥ संदिग्धव्यतिरेकोयस्मिन्नसत्यसमुदाहरतिः॥
॥यद्येतत्वीतरागोऽतिरागादिमत्त्वंसाध्यंकपिलादयइतिधर्म्मणिश्चयोलक्ष्यमाणस्यस्वीकारःश्रयमाःस्वीकारोऽर्हंयजार्षोसार्वसर्वस
आप्तदःपरिश्रदस्यायदस्यतान्योयागःकपिलादयोलक्ष्यमाणस्वीकर्तेतिस्वीकृतेवचनेवेतीतिरागादिमंतोगम्यंतेअत्रप्रमाणविधर्म्मे
णदाहरणंयत्रसाध्याभावेसाधनाभावोदर्शयितव्योयावीतरागइतिसाध्याभावमदृश्यनतस्यापरिश्रदयाप्तेतिसाधनाभावोविदि
तोयथाऋषभादिरितिदृष्टांतःएतस्मादृषभादर्दृष्टांतादवीतरागश्चस्यसाधनस्यपरिश्रदयागम्यत्वसाधनस्यनिदृत्तिःसंदिग्धाऋ

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

लघुधर्मो
त्तरवृत्तिः।

295

Bhau Daji Mss.

दृश्येनोत्तरणिजात्कृत्तरणातिः॥ब॥कतिपयपदवस्तुन्यास्वयायन्मयासंकरश्चलमलमिदोरंशुकन्यायविदोः॥यदमङ्गमवाप्य
ज्ञानधर्मोत्तरीयकृगङ्गयकृतिमात्रयाकृतिःस्यामतोऽहं॥ब॥ आचार्यधर्मोत्तरण्यादविरचितायांन्यायबिंदुटीकायांतृतीयःपरिच्छेद
समाप्तः॥ब॥ ॥सहस्रमेकश्लोकानांतथाशतचतुष्टयंसप्तसप्ततिसंयुक्तंनिपुणंपरिपिंडितं॥ब॥ येषांयेऽभ्यग्ग॥ब॥ ॥ब॥

न.ट.प्र.२६ 11

३३